

RIIGIKOHUS
ÕIGUSTEABE OSAKOND

Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja hooldusõiguse üleandmine

Kohtupraktika analüüs

Maarja Lillsaar

kohtupraktika analüütik

Tartu
mai 2013

Sisukord

1	Analüüsi eesmärk	3
2	Valdkonna õiguslik reguleerimine	3
2.1	Hooldusõiguse olemus	3
2.2	Ühise hooldusõiguse lõpetamine	4
2.3	Hooldusõiguse üleandmine	5
2.4	Lapse huvist juhindumine	5
2.5	Erisused tsiviilkohtumenetluses hooldusõiguse vaidluste lahendamisel	6
3	Riigikohtu praktika	7
4	Maa- ja ringkonnakohtute praktika	9
4.1	Ühise hooldusõiguse lõpetamine	9
4.1.1	Ühise hooldusõiguse lõpetamise nõue	9
4.1.1.1	PKS §-de 134 ja 137 piiritlemine	9
4.1.1.2	Ühise hooldusõiguse lõpetamise nõude esitamine	9
4.1.1.3	Ühise hooldusõiguse lõpetamise nõude lahendamine	10
4.1.2	Võimalused ühise hooldusõiguse lõpetamiseks	11
4.1.3	Lapse elukoha määramine ja hooldusõigus	12
4.1.4	PKS § 137 lg-st 3 tulenevad asjaolud, millest lähtuda ühise hooldusõiguse lõpetamisel	13
4.1.4.1	Lapse huvid	13
4.1.4.2	Vanemate vaimne ja materiaalne valmisolek lapse kasvatamiseks, hingeline seotus lapsega ja pühendumine lapsele ning lapse tulevased elamistingimused	14
4.1.5	Vanema elukoha tähendus ühise hooldusõiguse lõpetamisel	15
4.1.5.1	Mõlemad vanemad elavad Eestis	15
4.1.5.2	Üks vanematest elab välisriigis/ tahab elama minna välisriiki	16
4.1.6	Ühise hooldusõiguse lõpetamine vanema vägivaldsuse korral	18
4.1.7	Vanemate vahel tõsised erimeelsused hooldusõiguse osas	19
4.2	Hooldusõiguse üleandmine	21
4.2.1	PKS § 138 lg 1 kolmanda lause kohaldamine	21
4.2.2	Asjaolud, mis võimaldavad hooldusõiguse üleandmist	22
4.3	Lapse ärakuulamine ja lapse esindaja ning kohaliku omavalitsuse esindaja arvamused	23
4.3.1	Lapse ärakuulamine	23
4.3.2	Lapse esindaja ning kohaliku omavalitsuse esindaja arvamused	24
	Kokkuvõte	26

1 Analüüsi eesmärk

Analüüsi eesmärgiks on anda ülevaade 1. juulil 2010. a jõustunud perekonnaseaduses (PKS) sätestatud vanema hooldusõiguse õiguslikust raamistikust ja analüüsida hooldusõiguse normide kohaldamist esimese ja teise astme kohtutes tsiviilasjades. Analüüsi objektiks on maa- ja ringkonnakohtute lahendid vahemikus 01.01.2011 kuni 31.12.2012. Analüüsis on uuritud ainult 1. juulil 2010. a jõustunud perekonnaseaduse kohta käivaid lahendeid. Analüüsi ülesandeks on üldistada valdkonna kohtupraktikat ning tuua välja seda iseloomustavad tunnused ja probleemid.¹

Muu hulgas leiavad analüüsis käsitlemist järgmised küsimused:

- Millised on probleemid uue perekonnaseaduse kohaldamisel hooldusõiguse vaidluste lahendamisel?
- Millistest asjaoludest lähtuvad kohtud ühise hooldusõiguse lõpetamisel või jätkamisel?
- Millised on viisid ühise hooldusõiguse lõpetamiseks?
- Kuidas lahendatakse hooldusõiguse vaidlused olukorras, kus üks vanem tahab lapsega minna elama välisriiki?
- Kuidas toimub ühise hooldusõiguse lõpetamine, kui vanemate vahel on tõsised erimeelsused hooldusõiguse teostamise osas?
- Kuidas toimub ühise hooldusõiguse lõpetamine vanema väidetava vägivaldsuse puhul?
- Millistel juhtudel on kohtud kohaldanud hooldusõiguse üleandmise sätteid?
- Mida käsitletakse hooldusõiguse vaidlustes lapse huvina?
- Kelle arvamusele viitavad kohtud hooldusõiguse osas otsustuse tegemisel kõige enam?

2 Valdkonna õiguslik reguleerimine

2.1 Hooldusõiguse olemus

Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) § 27 lg 3 järgi on vanematel õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Nimetatud säte oli aluseks vanema ja lapse õigussuhte täpsemale reguleerimisele nii enne 1. juulit 2010 kehtinud perekonnaseaduses kui ka 1. juulil 2010. a jõustunud perekonnaseaduses. Viimati nimetatud seadusega loodi ka vanema hooldusõiguse instituut, mis on varasema perekonnaseadusega võrreldes uudne kontseptsioon.

Samas ulatub põhiseaduses ja perekonnaseaduses sätestatud vanemlik vastutus vanema hooldusõigusest kaugemale, hõlmates ka vanema õiguse ja kohustuse lapsega suhelda (PKS § 143) ja kohustuse tagada lapse materiaalne heaolu, kindlustada lapsele ülalpidamine (PKS §

¹ Analüüsis esitatud seisukohtadel ei ole siduvat mõju ja need ei ole käsitatavad Riigikohtu seisukohana. Riigikohus võtab õiguslikke seisukohti vaid kohtulahendis.

96), samuti muud seaduses sätestatud õigused ja kohustused (sh vastastikuse toetamise ja arvestamise kohustus (PKS § 113) ja lapse kohustuse vanemaid abistada (PKS § 114)).²

Vanema hooldusõiguse loomuõiguslikuks tuumaks on hoolitsus lapse isiku eest.³ Hooldusõiguse regulatsiooni peamiseks eesmärgiks on laste huvide senisest parem kaitse. Selle tagamiseks on kehtivas perekonnaseaduses täpsustatud vanemate ja laste vahelisi õigusi ja kohustusi ning vanemlike õiguste ja kohustuste maht on seotud sellega, kuivõrd vanem lapse kasvatamises realselt osaleb. Lisaks võimaldab uus hooldusõiguse kontseptsioon eristada varalisi ja isiklikke õigusi ja kohustusi lapse suhtes, mis annab ühtlasi suurema paindlikkuse ka nende õiguste piiramiseks, kui selline vajadus peaks tekkima.⁴

Vanema hooldusõigus tähendab PKS § 116 lg 2 järgi seda, et vanemal on kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest. Vanema hooldusõigus hõlmab isikuhooldust (õigust hoolitseda lapse isiku eest) ja varahooldust (õigust hoolitseda lapse vara eest) ning otsustusõigust (õigust otsustada lapsega seotud asju). Samuti on hooldusõiguslik vanem üldjuhul PKS § 120 lg 1 järgi lapse seaduslik esindaja. Ulatuselt ulatub esindusõigus sama kaugele kui hooldusõigus. Kui hooldusõigus on piiratud, on samapalju piiratud ka esindusõigus.⁵

PKS §-s 124 sätestatud isikuhooldus tähendab vanema jaoks nii õigust kui ka kohustust tagada lapse igakülgne heaolu ja tema füüsiline ja psüühiline areng. Isikuhooldus hõlmab nii faktilist hoolitsust ja eluvajaduste katmist (toit, eluase, riided, tervishoid), kasvatamisega seotud küsimusi (sh haridus) kui ka otsustamist lapse suhtlusringkonna ja viibimiskoha üle (sh lapse elukoht).⁶ Varahooldus sisaldab endas õigust ja kohustust valitseda lapse vara, mh last esindada (PKS § 127). Varahooldusele on seaduses sätestatud ka teatud piirangud. Lapse nimel tehingute tegemiseks peab vanematel olema kohtu nõusolek (PKS §-d 131 ja 186) ning toimingute puhuks, mida vanemal ei ole lapse nimel õigust teha, tuleb määrata erieestkostja (PKS § 209).

2.2 Ühise hooldusõiguse lõpetamine

Vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused, kui seadusest ei tulene teisiti (PKS § 116 lg 1). Kui suhtlusõigus, ülalpidamiskohustus ja muu vanemlik vastutus kuuluvad alati vanemale, kellest lapse põlvnemine on seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud, siis hooldusõigus võib vanemale kuuluda või ka mitte, samuti võib vanemale kuuluda hooldusõigus üksnes osaliselt.⁷

Siiski üldreeglina kuulub hooldusõigus lapse mõlemale vanemale. Hooldusõigus ei tulene aga alati automaatselt põlvnemisest, hooldusõigus kuulub ka lapsendajatele ning teatud ulatuses ka hooldus- või kasuvanematele. PKS § 117 järgi on omavahel abielus olevatel vanematel automaatselt oma lapse suhtes ühine hooldusõigus. Kui vanemad ei ole lapse sünni hetkel

² L. Arrak. Vanema õigused ja kohustused lapse suhtes ning avaliku võimu sekkumine vanema ja lapse õigussuhtesse. Sotsiaaltöö, 2011, nr 5, lk 8.

³ Lüderitz, A. Perekonnaõigus. Günther Beitzke alustatud teoses 27., ulatuslikult ümbertöötatud trükk. Kirjastus Juura. Tallinn 2005, ääremärkus 835.

⁴ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=95322&u=20110816094436>.

⁵ T. Göttig, T. Uusen-Nacke. Perekonnaõiguse seosed teiste tsiviilõiguse valdkondadega. Juridica, 2010, nr 2, lk 92.

⁶ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus:

<http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems&emshelp=true&eid=95322&u=20110816094436>.

⁷ L. Arrak. Vanema õigused ja kohustused lapse suhtes ning avaliku võimu sekkumine vanema ja lapse õigussuhtesse. Sotsiaaltöö, 2011, nr 5, lk 8.

omavahel abielus, on neil ühine hooldusõigus, kui nad isaduse omaksvõtu tahteavaldusi esitades ei ole väljendanud oma soovi jätta vanema hooldusõigus vaid ühele vanematest.

Hooldusõiguse kuuluvust saab muuta üksnes kohtu kaudu. Erandina oli üleminekuperioodi jooksul võimalik ühist hooldusõigust saada või lõpetada või ainuhooldusõigust kokkuleppel üle anda kolme aasta jooksul seaduse jõustumisest juhul, kui laps on sündinud enne 1. juulit 2010 (PKS § 214 lg 4).

Hooldusõiguse kuuluvuse põhjalikum ülevaatamine võib osutada möödapääsmatuks eelkõige juhul, kui vanemad enam koos ei ela, mistõttu tekib vajadus selgitada, mil määral ja mil viisil kumbki vanem edaspidi lapse kasvatamises osaleb. Üldiselt ollakse arvamusel, et **lapse parimates huvides on reeglina see, kui tal on vanemate lahuselu korral kaks hooldusõiguslikku vanemat ka pärast vanemate abielu või kooselu purunemist. Samas peaks hooldusõigus kuuluma vanemale siiski üksnes niivõrd, kui võrd see vanem tegelikult lapse kasvatamises osaleb.**⁸

Ühe võimalusena saab vanem nõuda ühise hooldusõiguse täielikku lõpetamist ja talle ainuhooldusõiguse andmist. Kui kohus annab ainuhooldusõiguse täielikult ühele vanemale, ei ole teisel vanemal lapse suhtes enam hooldusõigust (sh lapse viibimiskoha määramise ega lapse elu puudutavate oluliste küsimuste otsustamise ega neis küsimustes lapse esindamise õigust), kuid PKS § 143 lg 1 teise lause järgi on hooldusõiguseta vanemal kohustus ja õigus lapsega isiklikult suhelda ning PKS § 145 lg 4 järgi on tal üldjuhul ka lapse igapäevaelu puudutavate küsimuste otsustamise õigus ajal, mil laps teise vanema nõusolekul või kohtulahendi alusel tema juures viibib. Samuti säilib PKS § 96 järgi vanema kui täisealise esimese astme üleneja sugulase ülalpidamiskohustus lapse suhtes.

Samas ei tule lahuselu korral tingimata ühist hooldusõigust täielikult lõpetada. Vanemate lahuselu korral võivad vanemad ühise lapse suhtes ühise hooldusõiguse osaliselt säilitada ning kohus võib anda ühele vanemale ainuhooldusõiguse üksnes osaliselt, s.o osas, milles vanemad ei suuda ühist hooldusõigust üksmeeles lapse huvides teostada.

2.3 Hooldusõiguse üleandmine

Kui hooldusõigus kuulub ainult ühele vanemale, siis saab teine vanem taotleda kohtult hooldusõiguse osalist või täielikku temale üle andmist (PKS § 138). Eelkõige peaks hooldusõiguseta vanem saama hooldusõiguse juhul, kui lapse suhtes seni hooldusõigust teostanud vanem on surnud või hooldusõigusest ilma jäetud. Samas ei välista seadus hooldusõiguse üleandmist ka muudel juhtudel, kui see on lapse huvides.⁹ Võimalust ühise hooldusõiguse taastamiseks seadus otsesõnu ette ei näe, kuid samas ka ei välista seda.

2.4 Lapse huvist juhendumine

Põhirõhk kõigi lapse kasvatamise ja hooldamisega seotud küsimuste puhul on lapse heaolul ja tema huvidega arvestamisel. Eestis tuleneb lapse huvidest juhendumise kohustus mitmest õigusaktist. Nii tuleb laste õiguste konventsiooni artikli 3 (lapse parim huvi) kohaselt arvestada lapse prima huviga, lastekaitseaduse (LaKS) § 3 järgi on lastekaitse põhimõtteks alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid, perekonnaseaduse § 123 lg 1 kohustab kohut kõiki lapsesse puutuvaid otsustusi tegema eelkõige lähtudes lapse huvidest, arvestades

⁸ L. Arrak. Vanema õigused ja kohustused lapse suhtes ning avaliku võimu sekkumine vanema ja lapse õigussuhtesse. Sotsiaaltöö, 2011, nr 5, lk 9.

⁹ L. Arrak. Vanema õigused ja kohustused lapse suhtes ning avaliku võimu sekkumine vanema ja lapse õigussuhtesse. Sotsiaaltöö, 2011, nr 5, lk 10.

seejuures kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvisid.¹⁰ Ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee on andnud suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta: liikmesriigid peaksid tagama, et kõikides lapsi otseselt või kaudselt mõjutavates juhtumites seataks esikohale laste parimad huvid.¹¹

Euroopa Inimõiguste Kohus on lapse huvina näinud peamiselt kahes asjas: et tema perekondlikud sidemed säiliks (välja arvatud juhul, kui need on ebasoovitavad) ja et ta saaks areneda sobivas keskkonnas. Isikliku arengu perspektiivist vaadates sõltub lapse parim huvi konkreetsetest asjaoludest, eriti lapse east ja küpsuse astmest, tema vanemate kohalolekust või puudumisest, teda ümbritsevast keskkonnast ja kogemustest.¹²

Üheks lapse huvi väljaselgitamise võimaluseks on tema ärakuulamine. Lapse ärakuulamise eesmärk tsiviilkohtumenetluses on tavaliselt see, et saaks lahendatud vanematevaheline vaidlusküsimus ja vastu võetud otsus, mis kõige enam vastaks lapse huvidele.

2.5 Erisused tsiviilkohtumenetluses hooldusõiguse vaidluste lahendamisel

Laste huvide kaitseks on tsiviilkohtumenetluse seadustikus (TsMS) sätestatud erisused perekonnaasjade lahendamiseks. Kohtul on õigus ise koguda tõendeid (TsMS 230 lg 3), tagada avaldus või hagi (TsMS § 378 lg 3). Kohus ei ole seotud esitatud asjaolude ega seisukohtadega (TsMS § 436 lg 6). Kohtul on ka vähemalt 10-aastase lapse ärakuulamise kohustus (TsMS § 552¹ lg 1) ja mõlema vanema ärakuulamise kohustus (§ TsMS 558). Kohus peab TsMS § 552 alusel tegema koostööd valla- ja linnavalitsusega. TsMS § 219 lg 2 lubab kohtul määrata perekonnaasjades lapsele teda puudutavas menetluses esindaja.

Lisaks peab TsMS § 561 lg-te 1 ja 2 kohaselt kohus last puudutavas menetluses nii vara kui võimalik ja igas menetlusstaadiumis püüdma suunata asjaosalisi asja kokkuleppel lahendama. Kohus peab asjaosalised võimalikult aegsasti ära kuulama ja juhtima nende tähelepanu võimalusele kasutada perenõustaja abi eelkõige ühise seisukoha kujundamiseks lapse hooldamisel ja tema eest vastutamisel. Kohus võib last puudutava menetluse peatada, kui sellega ei kaasne lapse huvisid ohustavat viivitust ning kui asjaosalised on valmis laskma ennast kohtuväliselt nõustada või kui kohtu arvates on muul põhjusel väljavaateid asja lahendamiseks asjaosaliste kokkuleppel.

¹⁰ Näiteks Kati Valma viitab oma 2012. a Tallinna Ülikoolis Sotsiaaltöö Instituudis kaitstud magistritöös “Lapse parima huvi väljaselgitamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelistes hooldusõiguse vaidlustes” Jean Zermattenile, ÜRO Lapse Õiguste Komitee liikme 2010. a “*The Best Interests of the Child*”¹⁰ raportis välja toodud lapse parima huvi kriteeriumitele (Samale raportile on viidanud ka Kiira Nauts oma 2012. a Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas kaitstud bakalaureusetöös „Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelistes hooldusõiguse vaidlustes“). Lõppraportis toob Zermatten üheks näiteks Inglismaa Lasteseaduse (*Children’s Act*) aastast 1984, mille kohaselt peavad kohtunikud arvestama:

- lapse arvamust (*the views of the child*);
- füüsilisi, emotsionaalseid ja hariduslikke vajadusi (*her/his physical, emotional and educational needs*);
- muutuste mõju lapsele (*the effect of change on the child*);
- lapse vanust, sugu ja personaalsust (*her/his age, sex and personality*);
- üleelamisi, mida laps on kogenud või võib kogeda (*the pains which she/he has already suffered or could suffer and*); ning
- vanemate pädevust lapse vajaduste rahuldamisel (*the competences of each of the child’s parents to meet the child’s needs*)

The Best Interests of the Child. Literal Analysis, Function and Implementation. Working report. Institut International des Droits de L’enfant. 2010. Kättesaadav aadressil:
http://www.childsrights.org/html/documents/wr/wr_best_interest_child09.pdf.

¹¹ Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Kättesaadav aadressil:
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_ET.pdf.

¹² Euroopa Inimõiguste Kohtu 12. juuli 2011. a lahend asjas nr 14737/09 Šneersone ja Kampanella vs. Itaalia.

3 Riigikohtu praktika

Uue perekonnaseaduse jõustumisel tekkis olukord, kus kohtute menetluses oli mitmeid tsiviilasju, kus avaldus, kas lapse elukoha määramiseks või suhtlemise korra kindlaksmääramiseks, oli esitatud enne seaduse jõustumist, asjas lahendini jõuti pärast 1. juulit 2010. Kehtiv perekonnaseadus ei näe aga enam ette sõnaselget võimalust esitada kohtule nimetatud avaldusi. Riigikohus leidis, et **pärast 1. juulit 2010. a saab kohus vanema ja lapse õigussuhet reguleerida ainult kehtiva perekonnaseaduse alusel.**¹³ Seejuures juhtis Riigikohus kohtute tähelepanu sellele, et alates 1. juulist 2010. a ei saa enam esitada kohtusse lapse elukoha määramise nõuet ja kohus ei saa sellist nõuet ka rahuldada. **Selle asemel saab vanem nõuda hooldusõiguse täielikku või osalist, sh otsustusõiguse üleandmist ning kohus saab otsustada üksnes vanemate hooldusõiguse üle või kohaldada abinõusid lapse heaolu tagamiseks.**¹⁴

Hooldusõiguse instituuti on Riigikohtu tsiviilkolleegium selgitanud määruses **tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11**, milles on põhjalikult analüüsitud hooldusõiguse olemust.¹⁵ Selles asjas on Riigikohus rõhutanud hooldusõiguse kesksel rolli vanema ja lapse õiguslikes suhetes.¹⁶ Samas lahendis on Riigikohus andnud hooldusõigusele seaduses toodud hooldusõiguse definitsioonist detailsema määratluse: *Hooldusõigus tähendab PKS § 116 lg 2 mõttes seda, et vanemal on kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest, sh hoolitseda lapse isikliku heaolu (isikuhooldus) ja lapse vara (varahooldus) eest ning otsustada lapsega seotud asju (otsustusõigus), samuti on hooldusõiguslik vanem PKS § 120 lg 1 järgi üldjuhul lapse seaduslik esindaja (esindusõigus).*¹⁷

Nimetatud lahendis on kohus märkinud ka seda, et alates 1. juulist 2010. a sündinud laste hooldusõigus kuulub reeglina PKS § 117 järgi nii abielus olevatele kui ka abielus mitteolevatele vanematele ühiselt. Üksnes juhul, kui lapsel on ainult üks seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud vanem või kui vanemad, kes ei ole lapse sünni ajal abielus, väljendavad isaduse omaksvõtu tahteavaldusi tehes PKS § 117 lg 2 järgi soovi jätta vanema hooldusõigus üksnes ühele vanematest, saab vanem sündinud lapse suhtes ainuhooldusõiguse. Enne 1. juulit 2010. a sündinud laste suhtes saab vanemate hooldusõiguse kuuluvuse määrata üldjuhul kindlaks PKS § 214 lg 1 järgi, mille kohaselt loetakse vanema hooldusõigus alates 1. juulist 2010. a kuuluvaks lapse vanematele ühiselt. Seega on ka enne 1. juulit 2010. a sündinud laste vanematel üldjuhul ühine hooldusõigus.¹⁸ Hooldusõigust ei ole PKS § 214 lg 1 teise lause järgi vanemal, kellelt on vanema õigused vana perekonnaseaduse alusel ära võetud. Samuti ei oli vanemal hooldusõigust juhul, kui kohus on enne 1. juulit 2010 määranud lapse elukohaks teise vanema elukoha. Viimasel juhul loetakse PKS § 214 lg 3 järgi, et alates 1. juulist 2010 kuulub vanema hooldusõigus üksnes sellele vanemale, kelle elukoha on kohus lapse elukohaks määranud.¹⁹ PKS § 214 lg 2 alusel jäävad kõik enne 1. juulit 2010 tehtud otsused, tuvastatud asjaolud ja abinõud, mille kohus on vanema õiguste teostamise kohta

¹³ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 4. mai 2011. a määrus nr 3-2-1-13-11, p 12, 16. juuni 2010. a määrus nr 3-2-1-64-10, p 36 ja 14. märtsi 2012. a määrus nr 3-2-1-6-12, p 16.

¹⁴ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 16. juuni 2010. a määrus nr 3-2-1-64-10, p 36, 7. juuni 2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11, p-d 24-25.

¹⁵ Riigikohtus oli poolte vaidlus selle üle, kas maakohus sai otsustada elukoha määramise nõude lahendamisel otsustada vanemate hooldusõiguse üle.

¹⁶ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 7. juuni 2011 määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11, p 17.

¹⁷ Samas, p 17.

¹⁸ Samas, p 18.

¹⁹ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 16. juuni 2010. a määrus 3-2-1-64-10, p 36.

teinud, kehtima. Seega sõltub enne 1. juulit 2010 sündinud laste vanemate õiguste ja kohustuste maht sellest, kas ja milliseid abinõusid on kohus enne 1. juulit 2010 kohaldanud.²⁰

Üldjuhul säilivad vanematel lahuselu korral lapse suhtes võrdsed õigused ja kohustused. Kui ühist hooldusõigust omavad vanemad elavad alaliselt lahus, otsustavad nad üldjuhul lapsega seotud olulisi asju PKS § 145 lg 1 järgi endiselt ühiselt. Lapse igapäevaelu küsimusi otsustab PKS § 145 lg-te 2 ja 3 järgi see vanem, kelle juures laps parasjagu viibib. Muus osas ei mõjuta vanemate lahuselu vanemate ühisest hooldusõigusest tulenevaid õigusi ja kohustusi.²¹

Ühise hooldusõiguse lõpetamiseks on mitmeid võimalusi. Esiteks saab vanem nõuda, et kohus annaks PKS § 119 järgi teatud küsimuses otsustusõiguse ühele vanemale, säilitades muus osas ühise hooldusõiguse. Riigikohus rõhutas, et **PKS § 119 lg 1 järgi ei otsusta mitte kohus ise lapse elu puudutavat küsimust vanemate eest, vaid annab ühele vanemale õiguse otsustada seda üksi.** Selle sätte alusel saab kohus anda ühele vanemale ka õiguse otsustada üksi lapse viibimiskoha üle (nii lapse lühemaajaliste viibimiste üle, kui ka vanemate lahku elama asumise soovi korral lapse tulevase elukoha üle).²² Samas lisas Riigikohus, et **vanemate tõsised ja korduvad erimeelsused lapse kasvatamise küsimustes viitavad pigem sellele, et vanemate ühise hooldusõiguse säilitamine ei pruugi olla lapse huvides.**²³

Teiseks võimaluseks on kummalgi hooldusõigust omaval vanemal PKS § 137 lg 1 järgi õigus taotleda ühise hooldusõiguse lõpetamist ja talle ainuhooldusõiguse, sh lapse viibimiskoha ainuotsustusõiguse üleandmist.

Kolmanda võimalusena on PKS § 137 lg 1 järgi võimalik nõuda ühise hooldusõiguse osalist lõpetamist selliselt, et kohus annab ühele vanemale ainuhooldusõiguse üksnes osas, milles vanemad ei suuda kokku leppida. Seejuures tuleb aga kohtul arvestada ka seda, et andes ühele vanemale lapse viibimiskoha määramise õiguse, puudutab see ühtlasi kummagi vanema võimalust teostada lapse suhtes isikuhooldusõigust. **Lisaks võib kohus viidatud sätte alusel vanemale antud ainuhooldusõigust ajaliselt piiritleda.** Muuhulgas saab kohus vanemate soovi arvestades määrata ka vanemate vahelduva ainuhooldusõiguse, kui vanemad on kokku leppinud, et laps elab vaheldumisi kord ühe kord teise vanema juures, ja see vastab lapse huvidele.²⁴

Riigikohus juhtis kohtute tähelepanu ka sellele, **vanemate omavaheliste tõsiste ja kestvate lahkkelide korral saab kohus ka omal algatusel teha vanema asemel lapse kohta hooldusõigusest tulenevaid otsustusi, sh määrata lapse viibimiskohta.** Kui vanema hooldusõiguse kuritarvitamine või vanemate suutmatus täita oma kohustusi ohustab lapse kehalist, vaimset või hingelist heaolu ja vanemad ei soovi või ei suuda ohtu ära hoida, rakendab kohus PKS § 134 lg-te 1 ja 4 järgi ohu ärahoidmiseks omal algatusel lapse kaitseks vajalikke abinõusid.²⁵

Lapse heaolu ja lapse huvi on rõhutatud ka Riigikohtu praktikas. Nii on Riigikohus leidnud, et ühist hooldusõigust omavatel vanematel tuleb lahuselu korral lapse heaolu silmas pidades

²⁰ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 4. mai 2011. a määrus 3-2-1-13-11, p 13 ja 7. juuni 2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11, p 18.

²¹ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 7. juuni 2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11, p 20.

²² Samas, p 19.

²³ Samas, p 20-21.

²⁴ Samas, p 21.

²⁵ Samas, p 22.

leppida kokku, kuidas korraldada lapse elu pärast vanemate lahkuminekut parimal viisil.²⁶ Lisaks on **tsiviilasjas nr 3-2-1-6-12** märgitud, et sõltumata sellest, kas vanematele kuulub ühine hooldusõigus või on ühel vanemal ainuhooldusõigus, peab vanem hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist.²⁷

4 Maa- ja ringkonnakohtute praktika

4.1 Ühise hooldusõiguse lõpetamine

4.1.1 Ühise hooldusõiguse lõpetamise nõue

4.1.1.1 PKS §-de 134 ja 137 piiritlemine

Tsiviilasjas nr 2-11-6114 käsitleti PKS §-de 134 ja 137 piiritlemist. Avaldaja palus kohtul lõpetada tema ja laste ema laste ühine hooldusõigus ja määrata temale nende 3 alaealise lapse suhtes ainuhooldusõigus ning määrata laste alaliseks elukohaks avaldaja alaline elukoht. Avaldust põhjendas ta sellega, et laste ema ei teosta oma kohustust ja õigust ühiseid lapsi kasvatada ja nende igakülgse heaolu eest hoolitseda mitte just kõige paremal moel. Näiteks on tal probleeme alkoholiga. Laste sõnul on ema ka vägivaldne. Avaldaja on seejuures tuginenud PKS § 134 lg-le 1. Laste ema vaidles avalduse rahuldamisele vastu ja oli seisukohal, et lapsed peavad elama tema juures.

Kohtulikus menetluses püüdis kohus korduvalt poolt lepitada ja leida kompromisslahendust. Laste ema oli valmis sõlmima kirjalikult kompromisslepingut lastega suhtlemise korra osas, mille kohaselt oleks lapsed saanud koolivaheaegadel olla avaldaja ja tema pere juures. Avaldaja ei olnud mingi kompromissiga nõus ja jäi oma avalduses taotletu juurde.

Maakohus leidis, et kuigi avaldaja on avalduses laste suhtes endale ainuhooldusõiguse määramist taotledes märkinud oma nõude aluseks PKS § 134 lg 1, nähtub avalduse sisust ja kohtuistungil antud selgitustest, et avaldaja sooviks on laste emaga ühise isikuhooldusõiguse lõpetamine laste suhtes ning isikuhooldusõiguse täielik üleandmine avaldajale, so. PKS §-s 137 sätestatu. Kohus nõustus siin lastele määratud esindaja seisukohaga, et **PKS § 134 on kohaldatav eelkõige juhul, kui lapse heaolu ohustab mõlema vanema käitumine ning avalduse kohtule on esitanud PKS § 134 lg-s 2 nimetatud isikud**. Seetõttu ei ole avalduse lahendamisel põhjendatud kohaldada PKS § 134 lg-t 1. Käesolevas menetluses ei ole ka ilmnunud selliseid asjaolusid, so. laste heaolu ohustamist, mis tingiksid PKS §-s 134 sätestatud meetmete kohaldamist. Kohus leidis, et laste isale ainuhooldusõiguse määramine ei ole laste huvides ning tulenevalt PKS § 137 lg 2 p-st 2 tuleb avaldus jätta rahuldamata.²⁸

4.1.1.2 Ühise hooldusõiguse lõpetamise nõude esitamine

Üldjuhul tuleb ühise hooldusõiguse muutmiseks vanemal esitada kohtule sellekohane nõue. Kui seda kohtule esitatud ei ole, ei saa kohus enamasti omal algatusel hooldusõiguse osas otsustusi teha. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-10-49314** esitas hageja kohtule hagi kostja vastu abielu lahutamiseks. Abielust oli sündinud kaks alaealist last, kes elasid koos kostjaga. Kostja tunnistas hagi ning selgitas kohtuistungil, et poolte abielusuhted on pöördumatult lõppenud. Poolte vahel ei olnud varalisi vaidlusi ega vaidlusi alaealiste laste kasvatamise üle. Pooled

²⁶ Riigikohtu 9. novembri 2011. aasta määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-83-11, p 21.

²⁷ Riigikohtu 14. märtsi 2012. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-6-12, p 18.

²⁸ Pärnu Maakohtu 29. veebruar i 2012.a. määrus tsiviilasjas nr 2-11-6114.

olid kokku leppinud, et peale lahutust jääb pooltele laste suhtes ühine hooldusõigus ning lapsed jäävad elama kostja juurde.

Maakohus rahuldab hagi ning lahutas hageja ja kostja abielu. Kohus jättis pärast lahutust kehtima alaliselt lahus elavatele vanematele ühise hooldusõiguse abielust sündinud alaealiste laste suhtes, arvestades kohtuotsuses toodud otsustusõiguse erisustega hageja ja kostja suhtes. Kohus andis pärast lahutust kostjale poolte kokkuleppel õiguse otsustada ainuisikuliselt (otsustusõigus) abielust sündinud alaealiste laste elukoha üle, hariduse andmise üle, aga ka muude igapäevaelu (tavahoolduse) asjade üle, kuna laste isa elab alaliselt välismaal.²⁹

Ringkonnakohus leidis, et maakohtu otsus tuleb tühistada lapse hooldusõiguse määramise osas. Maakohus lahendas kohtuotsusega hooldusõiguse küsimuse, kuigi selles osas ei olnud nõuet esitatud. Maakohtul puudus alus hooldusõiguse üle otsustamiseks. PKS § 116 lg 1 kohaselt on vanematel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused, kui seadusest ei tulene teisiti. **Asjaolu, et lapsevanemate abielu lahutati, ei ole alus kohtu poolt omal algatusel hooldusõiguse määramiseks.** Hooldusõiguse küsimused peavad lapsevanemad eelkõige lahendama omavahelisel kokkuleppel lähtudes lapse huvidest ning vajaduse korral saab vanem taotlusega pöörduda kohtu poole.³⁰

Ka näiteks **tsiviilasjas nr 2-10-65652** on kohus otsuse vanemate abielu lahutamist puudutavas otsuse resolutsioonis märkinud, et lapsed jäävad ema kasvatada. Asjaolude kohaselt esitas hageja kohtule hagi, milles palus lahutada hageja ja kostja abielu. Kostja oli abielu lahutamisega nõus ja kinnitas, et pooled elavad pikemat aega lahus. Kostja sõnul on abielu lahutamine vältimatu ja lapsed võiksid edasi jääda elama ema juurde.

Kohus leidis, et hagi kuulub rahuldamisele ja märkis, tuginedes TsMS § 363 lg-le 5, otsuses poolte ühiste laste elukoha. Vanemad olid ühetaoliselt seisukohal selle suhtes, kus lapsed peaksid kasvama. Vanematel ei olnud vaidlust laste ühise hooldusõiguse teostamise osas. Kohus märkis otsuse resolutsioonis, et pooled on kokku leppinud, et abielust sündinud lapsed jäävad lapse ema kasvatada, vanemate ühine hooldusõigus jätkub.³¹

TsMS § 363 lg 5 küll sätestab, et abielulahutuse hagiavalduses märgitakse lisaks TsMS§ 365 lg-s 1 nimetatud andmetele ka abikaasade ühiste alaealiste laste nimed, sünniajad, kes lapsi ülal peab ja kasvatab, kelle juures lapsed elavad ning ettepanek vanemaõiguste ja laste kasvatamise edasiseks korraldamiseks. Kuid analüüsi autori arvates ei tulene sellest kohtu kohustust ka kohtulahendis märkida, kes lapsi kasvatama hakkab. Lapse kasvatamist puudutavaid küsimusi sisaldab endas juba lapse hooldusõigus.

4.1.1.3 Ühise hooldusõiguse lõpetamise nõude lahendamine

Analüüsi objektiks olnud lahendite põhjal võib öelda, et kohtud on väga sageli püüdnud ka pooli lepitada, nõustamisele suunata, kompromissi tegemist soodustanud. Kuid siinkohal tuleb analüüsi autori arvates märkida, et tsiviilkohtumenetluse seadustik (TsMS § 561 lg-d 1 ja 2) annab küll võimaluse vanemate nõustamisele suunamiseks, kuid takistavaks asjaoluks võib olla üleriigilise nõustamissüsteemi puudumine ning pole selge, kuidas ja millistel juhtudel nõustajat kasutada saab või tuleb ning kes selle eest tasub.

Kohtulahendis peaks olema ka selgelt eristatav, millised olid hageja/avaldaja nõuded ning kas hageja/avaldaja soovis hooldusõiguse lõpetamist või ainult nt lapse viibimiskoha suhtes

²⁹ Viru Maakohtu 12. juuli 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-49314.

³⁰ Tartu Ringkonnakohtu 20. detsembri 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-49314.

³¹ Tartu Maakohtu 7.jaanuaril 2011.a otsus tsiviilasjas nr 2-10-65652.

otsustusõiguse saamist. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-10-67233** märkis kohus, et esitatud hagiavalduses soovis hageja kostjaga sõlmitud abielu lahutada ning ühisvara jagada. Abielust oli sündinud kolm last, kellest üks on alaealine. Lapsed elasid koos kostjaga. Alles kohtuotsuse põhjendavas osas märkis kohus, et hageja palus hagiavalduses jätta laps kostja juurde. Kohus rahuldab hageja nõude abielu lahutamise osas ning andis ka hooldusõiguse täielikult üle hagejale.³²

TsMS § 475 lg 1 p 8 kohaselt on hagita asjad muu hulgas hagita perekonnaasjad. Vastavalt TsMS § 550 lg 1 p-le 2 on hagita perekonnaasi ja lahendatakse hagita menetluses vanema õiguste määramine lapse suhtes ja lapsega suhtlemise korraldamine (st ka ühise hooldusõiguse lõpetamise asjad). Hagita menetluse lahend on kohtumäärus (TsMS § 478 lg 1). Kuid nt **tsiviilasjas nr 2-12-17667** nõuti ainult ühise hooldusõiguse lõpetamist, kuid kohus on teinud ühise hooldusõiguse lõpetamise kohta otsuse (seejuures on lahendis märgitud menetlusosalistena küll avaldaja ja puudutatud isikud, mis justkui viitaksid hagita menetlusele).³³

4.1.2 Võimalused ühise hooldusõiguse lõpetamiseks

Põhimõtteliselt on ühise hooldusõiguse lõpetamiseks kolm võimalust, seda on käsitletud ka Riigikohus **tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11**.

1. Esiteks saab vanem nõuda, et kohus annaks PKS § 119 järgi teatud küsimuses otsustusõiguse ühele vanemale, säilitades muus osas ühise hooldusõiguse.³⁴
2. Teiseks võimaluseks on kummalgi hooldusõigust omaval vanemal PKS § 137 lg 1 järgi õigus taotleda ühise hooldusõiguse lõpetamist ja talle ainuhooldusõiguse, sh lapse viibimiskoha ainuotsustusõiguse üleandmist.
3. Kolmanda võimalusena on PKS § 137 lg 1 järgi võimalik nõuda ühise hooldusõiguse osalist lõpetamist selliselt, et kohus annab ühele vanemale ainuhooldusõiguse üksnes osas, milles vanemad ei suuda kokku leppida.³⁵

Kohtupraktikas esitati erinevaid nõudeid, esines nõudeid nii otsustusõiguse üleandmiseks kui ühise hooldusõiguse osaliseks lõpetamiseks ja ka ainuhooldusõiguse üleandmiseks. Analüüsi objektiks olnud lahendite põhjal võib öelda, et kohtud üritavad säilitada vanemate ühist hooldusõigust, kui see on laste huvides. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-10-23843** on kohus märkinud, et hooldusõiguse täielik lõpetamine on äärmuslik meede, mida antud menetlusosaliste puhul ei ole põhjendatud kohaldada.³⁶

Ilmnes, et see sõltus ka sellest, kas teine vanem vaidles hooldusõiguse täielikule üleandmisele teisele vanemale vastu või mitte. Kui vanem vaidles sellele vastu, olid suuremad võimalused, et säilib ühine hooldusõigus või antakse hooldusõigus üle osaliselt. Ilmselt see näitab ka vanema huvi lapse vastu. Lähivaadatud lahendite põhjal võib öelda, et juhul, kui ühine hooldusõigus lõpetati, siis eelistati hooldusõiguse osalist üleandmist või mingis osas (enamasti elukoha või õppimiskoha suhtes) otsustusõiguse andmist ühele vanemale.

Näiteks **tsiviilasjas nr 2-12-2666** jättis kohus vanematele ühise hooldusõiguse. Asjaolude kohaselt esitas hageja kohtule hagi abielu lahutamiseks ning poolte kolme alaealise lapse

³² Harju Maakohtu 24. märtsi 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-67233.

³³ Harju Maakohtu 10. septembri 2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-12-17667.

³⁴ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 7. juuni 2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11, p 19.

³⁵ Samas, p 21.

³⁶ Viru Maakohtu 26. augusti 2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-23843. Tartu Ringkonnakohtu jättis maakohtu määruse 5. jaanuari 2012. a määrusega muutmata.

seadusliku esindajana lastele elatise väljamõistmiseks. Hageja taotles alaealiste laste elukoha määramist tema juurde ning nende ainuhooldusõigust. Kostja viibis kinnipidamisasutuses. Kostja nõustus abielu lahutamise ja laste elukoha määramisega hageja juurde. Laste ainuhooldusõiguse andmist hagejale ei pidanud kostja põhjendatuks.

Maakohus leidis, et hagi abielu lahutamiseks ja elatise väljamõistmiseks alaealistele lastele kuulub rahuldamisele. Arvestades, et hageja ei ole esile toonud **kaalukaid asjaolusid**, mille tõttu tuleks laste hooldusõigus temale täielikult üle anda, leidis kohus, et hooldusõigus tuleb jätta mõlemale vanemale. Olulisi lastesse puutuvaid otsustusi on vanematel kaasaegseid kommunikatsioonivõimalusi kasutades võimalik teha ühiselt ka lahuselu korral.³⁷

Erandlik on aga järgmine lahend, kus vanem taotles varahooldusõiguse andmist temale ning ülejäänud osas soovis säilitada ühist hooldusõigust. **Tsiviilasjas 2-11-32109** on kohus andnud laste varahooldusõiguse laste isale, samas **säilitas** vanemate ühise isikuhooldusõiguse laste üle. Asjaolude kohaselt jäid lapsed pärast vanemate kooselu lõppu elama isa juurde. Laste isa esitas kohtule avalduse saamaks laste varahooldusõigust ulatuses, mis puudutab õigust ja kohustust valitseda laste vara ja esindada lapsi varalistes küsimustes. Avaldus oli kohtule esitatud eelkõige tuleviku tarbeks, et laste isa saaks õiguse ja kohustuse valitseda laste vara ja esindada lapsi varalistes küsimustes. Laste ema sellele vastu ei vaieldud. Küll leidis kohaliku omavalitsuse esindaja, et vanematel võiks täielikult säilida ühine hooldusõigus. Maakohus otsustas lõpetada vanemate ühise varahooldusõiguse laste üle ning anda laste varahooldusõigus täielikult üle laste isale.³⁸

Laste ema esitas aga kaebuse ringkonnakohtule, paludes anda varahooldusõigus üle avaldajale ulatuses, mis puudutab õigust ja kohustust valitseda laste vara ja esindada lapsi varalistes küsimustes. Isik leidis, et arvestades PKS-i asjakohaste sätete sõnastust ja nende tõlgendamise osas kohtupraktika puudumist, puudub kindlus, et kaevatava määruse kehtimajäämisel on välistatud vaidlus, et puudutatud isikule I kuulub jätkuvalt laste esindusõigus mistahes muudes küsimustes peale varaliste küsimuste.

Ringkonnakohus jättis maakohtu otsuse muutmata, leides, et PKS § 127 küll ei sätesta selgelt, et varahooldus tähendab muu hulgas lapse esindamist vaid varalistes küsimustes, aga PKS eelnõu seletuskirjast nähtuvalt on seadusandja just sellist tõlgendusviisi vaatamata sätte üldisele sõnastusele silmas pidanud. Lisaks on kohtumääruses selgelt ja üheselt mõistetavalt määratud, et vanematel säilib laste üle ühine isikuhooldusõigus, seega PKS § 120 lg 1 teise lause kohaselt isikuhooldusõigust puudutavates küsimustes ka ühine esindusõigus.³⁹

4.1.3 Lapse elukoha määramine ja hooldusõigus

Mitmes läbivaadatud lahendis on kohtud lisaks hooldusõiguse küsimuse lahendamisele käsitletud ka küsimust lapse elukoha kohta st kohus on andnud ainuhooldusõiguse üle ühele vanemale ning määranud samas ka lapse elukoha (nt lahend **tsiviilasjas nr 2-08-90359**⁴⁰). Kohus ei pea kindlaks määrama lapse elukohta, kui kohtulahendiga antakse vanemale täielikult üle lapse hooldusõigus. Juba fakt, et vanemal on lapse ainuhooldusõigus (või näiteks hooldusõigus/otsustusõigus elukoha suhtes), annab vanemale õiguse otsustada lapse viibimiskoha (elukoha) üle.

³⁷ Tartu Maakohtu 20. märtsi 2011. a. otsus tsiviilasjas nr 2-12-2666.

³⁸ Harju Maakohtu 1. oktoobri 2012. a. määrus tsiviilasjas nr 2-11-32109.

³⁹ Tallinna Ringkonnakohtu 20. detsembri 2012. a. otsus tsiviilasjas nr 2-11-32109.

⁴⁰ Pärnu Maakohtu 6. oktoobri 2011. a. otsus tsiviilasjas nr 2-08-90359.

Sellisele seisukohale on asunud ka ringkonnakohtus **tsiviilasjas nr 2-10-18977**. Kohus märkis, et alates 01.07.2010 kehtiv PKS lapse elukohta eraldi ei reguleeri, **elukoha määramine kuulub hooldusõiguse teostamise alla. Tulenevalt PKS § 116 lg-tes 1 ja 2 ning PKS § 124 lg-st 1 on hooldusõigus laiem mõiste, kui elukoht ning sisaldab endas ka hooldaja õigust lapse elukohta määrata.**⁴¹

4.1.4 PKS § 137 lg-st 3 tulenevad asjaolud, millest lähtuda ühise hooldusõiguse lõpetamisel

4.1.4.1 Lapse huvid

Nagu ülalpool märgitud, tuleb hooldusõiguse lõpetamise (ja ka hooldusõiguse üleandmise) asjades eelkõige arvestada lapse huviga (PKS § 137 lg 3). Kohtupraktikas paljud vanemad sõnades tunnustavad, et last ei või kasutada vanemate probleemide lahendamiseks ja silmas tuleb pidada lapse huve, kuid tegelikult ei suuda või ei oska nad neid küsimusi lahus hoida.

Kohtud viitavad ühise hooldusõiguse lõpetamise lahendites peaaegu eranditult laste huvidest lähtumisele. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-12-17403** on kohus märkinud, et vastavalt PKS § 123 lg-le 1 teeb kohus kõiki PKS-i 10.-das peatükis reguleeritud lapsesse puutuvaid asju läbi vaadates esmajoones lapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi.⁴²

Samas see, mis on lapse huvi, on igal konkreetsel juhul erinev, sõltudes vanemate ja lapse ärakuulamisest saadud infost, valla- või linnavalitsuse esindaja arvamusel, lapse esindaja arvamusel ja teistest asjaoludest. Mitmel juhul on kohtud lihtsalt märkinud, et miski on lapse huvides. Allapool on väljatoodud asjaolud, mida kohtud on läbivaadatud asjades pidanud lapse huvides olevaks.

Väga mitmes asjas on märgitud, et laste huvidega on kooskõlas, et neid kasvatavad ja hooldavad mõlemad vanemad (vt näiteks lahend **tsiviilasjas nr 2-11-6114**).⁴³ Seda on märgitud eelkõige siis, kui vanemad küll soovivad ühise hooldusõiguse lõpetada, kuid kohus on leidnud, et see ei ole lapse huvides.

Kohtud on ka märkinud, et lapse huvid piiravad vanemate huvisid. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-08-89161** märkis kohus, et *antud juhul tuleb arvestada esmajoones lapse huvidega, kuigi need piiravad lapsevanema isa huvisid ja õigusi. Lapse isa peab arvestama, et vanemate õiguste võrdsuse põhimõtet piirab lapse huvi põhimõte.*⁴⁴

Näiteks **tsiviilasjas nr 2-12-17667** on kohus märkinud, et LaKS § 8 kohaselt on vaieldamatult laste huvideks õigus elule, tervisele, arengule ja heaolule. Kuid samuti tuleb arvestada LaKS § 9 sätestatud laste ainumääratletuse õiguse koosseisu kuuluvat õigust vanematele ja hooldamisele oma vanemate poolt. Samuti on tulenevalt LaKS § 24 laste arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks perekond.

Kohus lisas, et LaKS § 27 kohaselt ei tohi last ja vanemaid üksteisest eraldada vastu nende tahtmist, välja arvatud juhul, kui lahutamine on lapse huvides või kui laps on hädaohus ja lahutamine vältimatu või kui seda nõuab seadus või jõustunud või viivitamatule täitmisele kuuluv kohtulahend. Vanem, olles õigustatud isiklikult kasvatama oma lapsi, on samaaegselt

⁴¹ Tallinna Ringkonnakohtu 14. juuni 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-18977.

⁴² Tartu Maakohtu 20. juuli 2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-12-17403.

⁴³ Pärnu Maakohtu 29. veebruari 2012.a. määrus tsiviilasjas nr 2-11-6114

⁴⁴ Tartu Maakohtu 27.juuni 2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-08-89161.

kohustatud teostama seda õigust laste huvides.⁴⁵ Ka **tsiviilasjas nr 2-12-5208** on lapse huvide arvestamisel viidatud LaKS §-dele 3 ja 8.⁴⁶

Tsiviilasjas 2-12-27663 on märgitud, et käesolevas asjas on lapse huvides kindla, lapse jaoks arusaadava ja ettenähtava elukorralduse säilitamine.⁴⁷ Ka õdede-vendade kooskasvamist on kohtud pidanud lapse huviks. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-11-14383** on kohus märkinud, et põhjendamata on hageja nõue isikuhooldusõiguse üleandmiseks osaliselt, kahe lapse suhtes. Lapsed on harjunud üheskoos olema, kas siis ema või isa juures ning nende eraldamine ei ole antud juhul kuidagi kooskõlas nende huvidega.⁴⁸

4.1.4.2 Vanemate vaimne ja materiaalne valmisolek lapse kasvatamiseks, hingeline seotus lapsega ja pühendumine lapsele ning lapse tulevased elamistingimused

Asjaolud, millega tuleb ühise hooldusõiguse lõpetamisel arvestada, on ka vanemate vaimne ja materiaalne valmis olek lapse kasvatamiseks, vanema hingeline seotus lapsega ning pühendumine lapsele ning lapse tulevased elutingimused (PKS § 137 lg 3). Üldiselt viidati läbivaadatud lahendites kõigile nimetatud asjaoludele, **tsiviilasjas nr 2-12-20727** märgiti näiteks: *PKS § 137 lg 3 kohaselt lähtub kohus ühise hooldusõiguse lõpetamise korral hooldusõiguse ühele vanemale andmise otsustamisel eeskätt lapse huvidest, arvestades muu hulgas kummagi vanema vaimset ja majanduslikku valmisolekut last kasvatada, hingelist seotust lapsega ja senist pühendumist lapse eest hoolitsemisele ning lapse tulevase elamistingimusi.*⁴⁹

Kohtud ei tuginenud enamasti ühele ülalmainitud asjaolule rohkem kui teistele. Mõnes lahendis on siiski nimetatud asjaolusid lähemalt lahti seletatud. Näiteks elukohta puudutavalt on **tsiviilasjas nr 2-10-57183** märgitud seda, et argument, et laps elas enne isa juures ja kohtumäärusega muudetakse lapse emale lapse viibimiskoha otsustusõiguse andmisel lapse igapäevaseid rutiine ja üldist elukorraldust, ei saa olla aluseks mitte määrata lapse viibimiskohta ema juurde.⁵⁰

Mõnes asjas tugineti ühe vanema paremale materiaalsele valmisolekule lasta kasvatada. **Tsiviilasjas nr 2-10-57183** on kohus ühise hooldusõiguse lõpetamisel tuginenud just ühe vanema paremale materiaalsele olukorrale. Kohus leidis et kuivõrd lastel on isa juures paremad elamistingimused, samuti arvestades, et lasteaed ja kool, kus kapsed käivad, asuvad isa elukoha lähedal, on mõistlik anda isale otsustusõigus lapse elukoha, so viibimiskoha määramiseks.⁵¹

Kuid kohtupraktikas on märgitud, et materiaalsed vahendid ei saa olla hooldusõiguse vaidlustes primaarsed. **Tsiviilasjas nr 2-10-23843** leidis kohus, et asjakohaseks ei saa pidada lapse isa selgitust, et lapse elukoht peaks olema tema juures seetõttu, et laps on seal sünnist saadik elanud. **Ennekõike tuleb siinkohal hinnata lapsevanema vaimset valmisolekut last kasvatada ning kindlasti tuleb arvestada ka asjaoluga, kumb vanematest on seni avaldanud suuremat pühendumust lapse eest hoolitsemisele. Materiaalsed vahendid ja senine elukoht saavad omada vaidluse lahendamisel üksnes sekundaarset tähendust ja**

⁴⁵ Harju Maakohtu 10. septembri 2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-12-17667.

⁴⁶ Harju Maakohtu 30. oktoobri 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-12-5208.

⁴⁷ Tartu Maakohtu 21. detsembri 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-12-27663.

⁴⁸ Harju Maakohtu 9. märtsi 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-11-14383.

⁴⁹ Harju Maakohtu 13. novembri 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-12-20727.

⁵⁰ Tallinna Ringkonnakohtu 27. veebruari 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-57183.

⁵¹ Harju Maakohus 12. oktoobri 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-12-12907. Tallinna Ringkonnakohtu jättis 20. märtsi 2013. a määrusega maakohtu määruse muutmata.

aktualiseeriksid ennekõike alles siis kui üks vanem ei suudaks ilmselgelt tagada oma lapsele kodu ja materiaalseid vahendeid oleks puudulikud.

Samas lahendis on kohus selgitanud, et *hooldusõiguse vaidluse lahendamisel tuleb kohtul olukorras, kus vanemate võimed, oskused ja tahe lapsega tegelda on suhteliselt võrdsed, teha kaalutusotsus, mis on enamjaolt tunnetuslik*. Antud juhul on määravaimaks **tuginemine lapse esindaja kui neutraalse esindaja arvamusele**. Kohus nõustus esindaja selgitusega ja põhjendusega, miks on lapse isa lapsevanemana näidanud end vähem suutlikuna, vähem empaatilisena lapse huvide suhtes ja mille tõttu ei ole ta suutnud tekitada pingevaba õhkkonda.⁵² Ringkonnakohus jättis maakohtu määruse muutmata, leides, et maakohus on õigesti kaalunud lapse huve, arvestanud muu hulgas kummagi vanema vaimset ja majanduslikku valmisolekut last kasvatada, hingelist seotust lapsega ja senist pühendumist lapse eest hoolitsemisele.⁵³

4.1.5 Vanema elukoha tähendus ühise hooldusõiguse lõpetamisel

4.1.5.1 Mõlemad vanemad elavad Eestis

Tihti tekivad vanemate vahel vaidlused lapse hooldusõiguse üle siis, kui üks vanematest kolib koos lapsega teise vanema elukohast kaugemale. Ühist hooldusõigust võib olla raske teostada juhul, kui üks vanematest elab näiteks Tallinnas ja teine Saaremaal. Kuid see võib eriti keeruline olla siis, kui üks vanematest elab välisriigis.

Kui mõlemad vanemad elasid Eestis, ei ole kohtud vanemate alalist lahuselamist pidanud alati piisavaks põhjuseks ühise hooldusõiguse lõpetamiseks, seda eriti juhul, kui on näha, et vanemad suudavad olulistes küsimustes kokkuleppele jõuda.

Näiteks **tsiviilasjas nr 2-11-14383** esitas hageja maakohtusse hagi kostja vastu abielu lahutamise nõudes. Kostja nõustus abielu lahutamise ja esitas vastuhagi ühise hooldusõiguse lõpetamiseks, hooldusõiguse üleandmiseks, ühisvara jagamiseks ja seadusliku esindajana laste nimel elatise nõudes. Asjaolude kohaselt elavad lapsed koos kostjaga (emaga) ning suhtlevad ja veedavad nädalalõpud koos hagejaga (isaga). Kostja leidis, et selline kord hooldusõiguses võiks jätkuda, kuna lastel on tähtis nende kindel elukoht. Hiljem esitas ka hageja alternatiivse nõude ühise hooldusõiguse lõpetamiseks ja hooldusõiguse üleandmiseks kas täielikult või osaliselt. Nii laste esindaja kuid kohalik omavalitsus leidsid, et vanematele tuleks jätta ühine hooldusõigus laste suhtes.

Maakohus jõudis seisukohale, et abielu tuleb lahutada, kuid ühise hooldusõiguse lõpetamine ning selle üleandmine ainult ühele vanemale käesoleval ajal ei ole põhjendatud. Laste hooldamisel on välja kujunenud olukord, kus lapsed elavad ühe vanema, ema juures ning viibivad nädalavahetustel teise vanema, isa juures. Seega tegelevad mõlemad vanemad aktiivselt lastega. Eelnevast lähtudes jõudis kohus seisukohale, et laste hooldusõigust teostavad vanemad ka edaspidi ühiselt.⁵⁴

Samas, kui on näha, et vanemad ei suuda nt lapse elukoha suhtes kokkuleppele jõuda, tuleb selles osas kindlasti ühine hooldusõigus lõpetada. Näiteks ka **tsiviilasjas nr 2-11-37436** on kohus märkinud, et ühe vanema elukoht ei tohiks sõltuda sellest, kas teine vanem annab nõusoleku lapse elukoha muutuseks. Hageja esitas kohtule hagi abielu lahutamiseks, ühisvara jagamiseks ja lapse elukoha osas otsustusõiguse saamiseks. Hageja soovis, et talle antakse

⁵² Viru Maakohtu 26. augusti 2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-23843.

⁵³ Tartu Ringkonnakohtu 5. jaanuar 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-23843.

⁵⁴ Harju Maakohtu 9. märtsi 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-11-14383.

otsustusõigus lapse elukoha määramiseks, kuna kostja mängib lapsega vastumeelselt ja eelistab arvutiga tegelda. Laps elab praegu koos emaga, isa teda rahaliselt ei toeta. Kostja oli abielulahutusega nõus. Kostja ei olnud nõus, et lapse elukoha otsustusõigus jääks hagejale.

Kohus leidis, et **ühe vanema elukoht ei tohiks sõltuda sellest, kas teine vanem annab nõusoleku lapse elukoha muutuseks.** Seega tuleb kindlaks määrata, kummale vanemale anda otsustusõigus laste elukoha määramise osas Kohus märkis, et kuivõrd laps on praeguseks 2-aastane ning lapse isa ei ole avaldanud soovi lapsega kahekesi elada, tuleb lapse emale anda õigus otsustada lapse elukoha üle. PKS § 119 kohaselt võib kohus otsustusõiguse teostamist piirata. Kohus märkis, et **tulenevalt isa soovist ja õigusest lapsega suhelda tuleb piirata lapse ema õigust lapse elukohta määrata. Lapse elukohaks peab olema Eesti Vabariik, teise riiki elama kolimiseks peab olema lapse isa nõusolek.**⁵⁵

Eelmise lahendi võib näiteks tuua ka selles osas, et mitmes asjas on kohtud küll andnud vanemale otsustusõiguse lapse elukoha määramisel, kuid seejuures piiranud seda otsustusõigust sellega, et lapse elukoht peab olema Eesti Vabariik.

4.1.5.2 Üks vanematest elab välisriigis/ tahab elama minna välisriiki

Juhul, kui üks vanematest elas välisriigis, anti paljudes läbivaadatud asjades ühele vanemale üle lapse (laste) ainuhooldusõigus.⁵⁶ Näiteks **tsiviilasjas nr 2-10-63167** esitas hageja kohtusse hagi kostja vastu abielu lahutamiseks ja laste hooldusõiguse täielikuks üleandmiseks hagejale. Poolte abielust on sündinud poeg ja tütar. Hageja on laste eest hoolitsenud ja neid kasvatanud nii poolte kooselu ajal kui hiljem. Kostja nõustus abielu lahutamise ja laste hooldusõiguse üleandmisega hagejale. Laste esindaja leidis, et ühise hooldusõiguse lõpetamine laste suhtes ja hooldusõiguse täielik üleandmine ei ole laste huvidega vastuolus.

Kohus leidis, et hageja nõue ühise hooldusõiguse lõpetamiseks ning selle üleandmiseks laste emale on põhjendatud. Kohus põhjendas seda muu hulgas järgnevalt: ***kuna käesoleval ajal elavad pooled erinevates riikides, siis on mõistlik, et laste hooldusõigust teostab üks vanematest.*** Pooled on tegelikult jõudnud üksmeelele laste hooldusõiguse teostamises.⁵⁷

Siiski ei ole selline seisukoht kohtupraktikas ühtne. Analüüsi käigus läbivaadatud lahendites jõuti mitmes lahendis seisukohale, et asjaolu, et üks vanematest (ja laps) elab välisriigis või tahab elama minna välisriiki, ei pruugi tähendada ainuhooldusõiguse üleminekut ühele vanemale. Seda on märgitud ka **tsiviilasjas nr 2-10-10898**, milles avaldaja palus anda lapse ainuhooldusõiguse temale. Kui kohus ei nõustu ainuhooldusõiguse üleandmisega, siis palus avaldaja anda talle ainuotsustusõigus tütre viibimiskoha ja kooli määramise küsimuses ning lõpetada selles osas ühine hooldusõigus. Avalduse kohaselt on avaldajal ja puudutatud isikul alaealine tütar. Pärast poolte kooselu lõppemist jäi tütre elukohaks vanemate kokkuleppel ema elukoht senikaua, kuni ema elab Eesti Vabariigis, milles nad leppisid kokku ka tsiviilasjas nr 2-08-20835. Kuid nüüd soovis avaldaja koos lapsega asuda elama Soome Vabariiki ning teavitas sellest ka lapse isa ja tegi ettepaneku sõlmida uus suhtlemiskord. Lapse isa sellega ei nõustunud ega andnud nõusolekut lapse Soome elama asumiseks.

Lapse isa vaidles avaldusele vastu. Ta ei olnud nõus lapse elama asumisega Soome, kuna see ei vasta lapse huvidele. Soome kolimise üheks oluliseks puuduseks on asjaolu, et laps kaotab senise tiheda emotsionaalse sideme isaga ja isapoolsete vanavanematega. Lapse isa palus

⁵⁵ Tartu Maakohtu 20. detsembri 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-11-37436.

⁵⁶ Vt näiteks ka Tartu Maakohtu 24. augusti 2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-12-25361.

⁵⁷ Harju Maakohtu 5. juuni 2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-63167.

kohtul anda talle ainuhooldusõigus ja määrata kindlaks sama suhtlemiskord lapse ja ema vahel, mis on avaldaja oma avalduses pakkunud.

Maakohus rahuldab osaliselt avaldaja avalduse lapse hooldusõiguse määramiseks, lõpetades osaliselt lapse vanemate ühise hooldusõiguse, andes avaldajale osaliselt üle tütre hooldusõiguse, s.o otsustusõiguse tütre viibimiskoha ja õppeasutuse määramise osas. Kohus määras kindlaks lapse ja lapse isa suhtlusõiguse. Kohus märkis, et **lapse elukohariigi muutumine, s.o elama asumine naaberriiki perekonnaseaduse mõistes lapse seniste kasvatamistingimuste tähenduses ei ole selliseks oluliselt muutunud asjaoluks, mis nõuaks hooldusõiguse täielikku üleandmist teisele vanemale.** Eeltoodust tulenevalt ei ole põhjendatud anda avaldajale täielik hooldusõigus. Kuna isa on väga huvitatud lapse elus ja kasvatuses osalemisest, pidas kohus põhjendatuks hooldusõiguse osalist üleandmist PKS § 137 lg 1 alusel emale.⁵⁸ Ringkonnakohus ei tuvastanud alust maakohtu määruse tühistamiseks hooldusõiguse määramisel, kuid muutis osaliselt suhtlemiskorda.⁵⁹

Tsiviilasjas nr 2-11-52131 on käsitletud olukorda, kus vanem taotleb lapse ainuhooldusõigust, kuna soovib minna tööle välisriiki. Asjaolude kohaselt esitas laste ema kohtusse avalduse lapse ühise hooldusõiguse lõpetamiseks. Poeg elab isa juures ja tütar elab avaldaja juures. Poolte kooselu lõppes 2007. aastal. Kooselu lõppemise ja tülide põhjuseks oli laste isa poolt alkoholi tarvitamine ning jõhker ja vägivaldne käitumine avaldaja suhtes. Tütar kardab väga isa. Avaldaja on korduvalt pöördunud politseisse avaldustega, kuid see ei ole andnud mingeid tulemusi. Avaldaja taotles tütre hooldusõiguse üleandmist täielikult avaldajale.

Lapse esindaja seisukoha kohaselt oli problemaatiline suhtluskorra täitmine tütre osas. Esindaja seisukoha järgi ei ole probleem mitte lastes, vaid vanemate omavahelistes suhetes. Muudatusi vanemate hooldusõiguse küsimuses teha ei tohiks. Vajalik on, et õe ja venna vahel säiliks suhted. Esindaja leidis, et asja tuleks lahendada suhtlemiskorra täpsustamise kaudu. Eestkostetasutus oli seisukohal, et kuna lapse isa on oma käitumisega oluliselt kahjustanud lapse huve ja heaolu, tuleb vanemate ühine hooldusõigus lõpetada ning hooldusõigus üle anda lapse emale.

Kohtuistungil selgitas avaldaja, et vajab alaealise lapse ainuhooldusõigust selleks, et asuda Soome elama ja töötama. Lapse Soome elamise vastu on lapse isa, kes ei ole andnud selleks nõusolekut. Kohus leidis, et Eestis asub lapse sotsiaalne toetav keskkond. Lapse ema on küll avaldanud, et soovib elama ja tööle asuda Soome Vabariiki, kuid samas avaldanud ka seda, et ei ole veel selge, kuhu elama asutakse ja kuhu ta saaks tulevikus tööle asuda. Seega ei saa kohus hinnata, millistesse oludesse laps Soome Vabariiki elama asudes satuks. Eeltoodu alusel leidis kohus, et lapse suhtes ühise hooldusõiguse lõpetamine ei ole põhjendatud. Lapse huvidega kooskõlas on, et tema välisriiki elama asumise küsimuse otsustaksid mõlemad vanemad.⁶⁰

Analüüsi autori arvates on oluline see, et vanem, kes soovib koos lapsega hakata elama välisriigis, tõendaks seda, et välisriigis on lapsel head elutingimused ning vanemal on majanduslik valmisolek last kasvatada. Tõendite kogumise kohta kohtupraktikas ei ole võimalik ülevaadet anda. Kuid analüüsi autori arvates võiks tõendite kogumisel vajadusel kohaldada EL Nõukogu 28. mai 2001. a määrust nr 1206/2001 liikmesriikide kohtute vahelise

⁵⁸ Harju Maakohu 15. septembri 2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-10898.

⁵⁹ Tallinna Ringkonnakohtu 20. märtsi 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-10898. Riigkohus jättis 21. mai 2012. a määrustega nr 3-7-1-2-275 ja nr 3-7-1-2-281 esitatud määruskaebused menetlusse võtmata.

⁶⁰ Tartu Maakohu 14. detsembri 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-11-52131.

koostöö kohta tõendite kogumisel tsiviil- ja kaubandusasjades (nimetatud määruse kohaldamisele on viidatud ka TsMS § 15 lg-s 6).

Selle määruse alusel on Rumeenia Suceava Ringkonnakohus perekonnaasjas taotlenud Eesti kohtult tõendite kogumist alaealise lapse kohta. **Tsiviilasjas nr 2-12-19040** esitatud taotluse kohaselt oli vaja tõendeid koguda asjas, kus lapse ema oli Rumeenias esitanud avalduse lapse isa vastu lapse hooldusõiguse määramiseks. Lapse ema taotles lapse hooldusõiguse endale määramist ning õiguse vajaduse korral lapsega riigist lahkumiseks. Välisriigi kohus oli taotlenud tõendite kogumist järgnevalt: viia läbi kodukülastus lapse elukohas, et teha kindlaks lapse elamistingimused, kuidas teda kasvatatakse ja koolitatakse, millised on suhted vanemate ja lapse vahel ning elamistingimused materiaalses ja kõlbelises mõttes. Samuti taotleti lapse ärakuulamist. Kohus tegi kohalikule linnavalitsusele ülesandeks koguda andmeid ja koostada seisukoht lapse kohta ja määras lapse ärakuulamise teiste isikute juuresolekuta kohtumaja kabinetis.⁶¹

4.1.6 Ühise hooldusõiguse lõpetamine vanema vägivaldsuse korral

Analüüsi objektiks olnud lahendites soovisid vanemad ühise hooldusõiguse lõpetamist üldiselt põhjusel, et vanemad elavad alaliselt lahus. Kuid seejuures toodi juurde ka teisi põhjendusi, miks peaks teise vanema suhtes hooldusõiguse lõpetama (nt vanema vägivaldsus, hoolimatus lapse suhtes jne).

Mitmetes läbivaadatud lahendites oli üheks ühise hooldusõiguse lõpetamise põhjuseks märgitud muuhulgas ka teise vanema füüsiline ja ka vaimne vägivaldsus. Enamasti oli tegemist laste vastu suunatud vägivallaga, kuid esines ka teise vanema ja nii vanema kui lapse vastu suunatud vägivallajuhtumeid. Kui vanema vägivaldsus oli tõendatud (enamasti lapse esindaja arvamusega, kohaliku omavalitsuse esindaja arvamusega, psühholoogi arvamusega, kriminaalasjas tehtud otsusega, ei piisanud ainult nt fotodest, kui need ei tõenda just puudutatud isiku vägivaldsust), andsid kohtud ainuhooldusõiguse vanemale, kes ei olnud vägivaldne.

Näiteks **tsiviilasjas nr 2-08-90359** esitas hageja hagi kostja vastu lapsele elatise väljamõistmiseks ja lapse elukoha määramiseks. Laps elab koos hagejaga. Ema lahkus vabatahtlikult pere juurest koos oma teise lapsega ja ei täida oma poja suhtes ülalpidamiskohustust. Hageja kinnitusel kasutas ema pere juures viibides poja vastu füüsilist vägivalda. Hageja leidis, et tema juures on pojale tagatud vajalik turvaline kasvukeskkond. Kostja hagi ei vastanud. Ka kohaliku omavalitsuse arvamuse kohaselt oli vanemlike õiguste äravõtmine õigustatud, kuna ema käitumine põhjustab lapsele otsest ohtu. Lapse esindaja oli seisukohal, et kuna laps elab isa juures ja on tema kasvatada ja ema on korduvalt kasutanud lapse suhtes vägivalda ega ole osalenud lapse kasvatamisel, siis tuleks lapse ainuhooldusõigus määrata isale ja lapse elukohaks isa elukoht.

Kohus leidis, et hagi on põhjendatud ja kuulub rahuldamisele. Vanemad ei suuda ühist hooldusõigust teostada. Põhjuseks on ühelt poolt distants – vanemad elavad lahus ja last kasvatatakse sisuliselt isa üksikult. Lapsega koos elades on ema korduvalt kasutanud lapse suhtes nii vaimset kui füüsilist vägivalda. Oma käitumisega on ema põhjendanud lapse arengus tagasimineku. Alates pere juurest lahkumisest ei ole ema lapse vastu huvi tundnud ega teda toetanud. Ühise hooldusõiguse lõpetamine ja avaldajale ainuhooldusõiguse määramine on

⁶¹ Harju Maakohtu 16. mai 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-12-19040.

kooskõlas lapse huvidega ja on vajalik lapse kehalise, vaimse ja hingelise heaolu tagamiseks. Kohus lubas emal lapsega suhelda vaid isa juuresolekul.⁶²

Kohtupraktikas on vanemate ühine hooldusõigus lõpetatud ka juhul, kui vanem on olnud vägivaldne teise vanema suhtes. **Tsiviilasjas nr 2-11-25167** esitas lapse ema maakohtule avalduse abielu lahutamiseks, lapse suhtes hooldusõiguse kindlaks. Poolte ühise lapse eest on hoolitsenud ema. Lapse isa on avaldajat kooselu ajal korduvalt kupeldanud ja viinud välisriigis asuvasse bordelli. Maakohus on lapse isa tunnistanud süüdi KarS § 268¹ lg 2 p 2 järgi. Lapse ema oli kriminaalasjas tema vastu tunnistajaks. Eelvangistusest vabanedes on lapse isa ähvardanud lapse emale kätte maksta. Lapse isa vaidles avaldusele vastu, kuna nõue on määratlematu ja esitatu ei vasta objektiivsele tegelikkusele. Tegemist on pahatahtliku teabega, mis on ründav tema au ja väärikuse vastu.

Maakohus rahuldab avalduse, lõpetades vanemate ühise hooldusõiguse, jättes ainuhooldusõiguse lapse emale. Kohus keelas lapse isal kahe aasta jooksul läheneda emale ja lapsele lähemale kui 100 meetrit ning suhelda nendega vahetult sh telefoni ja interneti vahendusel. Maakohus lahutas vanemate abielu kohtuotsusega. Lapse ema on avaldanud, et lapse isa vaimse ja füüsilise vägivaldla toimepaneku ja prostitutsioonile sundimise tõttu tema suhtes, ei ole avaldajal enam võimalik lapse isaga suhelda. Psühhiaater tõendi kohaselt ei ole avaldajal abikaasast tugeva sõltuvuse tõttu soovitatav kohtuistungitel osaleda. Nimetatud tõend viitab sellele, et psühhiaatri arvates ei ole lapse emal soovitatav kohtuda lapse isaga isegi kolmandate isikute juuresolekul. Kohus asus seisukohale, et **suhtlemise võimatuse tõttu on lapse vanematel üksmeelele jõudmine lapse kasvatamise osas ebareaalne. Sellest tulenevalt tuleb vanemate ühine hooldusõigus lapse suhtes lõpetada.**⁶³

Ringkonnakohus nõustus maakohtuga, märkides, et kaebaja suhtumine nii lapsesse kui oma endisesse abikaasasse tõendab, et lapse isa väärtushinnangud, kus väikelaps oli sunnitud elama bordellis ajal, kui tema ema pandi pere võlgade katteks tegutsema prostituudina, ei ole õigusriigis aktsepteeritavad. Seega on lapse isa käitumine olnud vastuolus lapse huvidega ning on seadnud ohtu lapse tervise. Lapse üle peetavates vaidlustes tuleb esikohale seada lapse huvid ning sellest põhimõttest on maa kohus ka juhindunud.⁶⁴

Kuid analüüsi objektiks olnud lahendites võis mitmes asjas näha ka seda, et üks vanem või mõlemad vanemad vastastikku on süüdistanud teist vaimse ja/või füüsilise vägivaldla kasutamises lapse vastu (sealjuures on eriti tõsiseks süüdistuseks pedofiilia). Ilmselt võib mõnel juhul tegemist olla ka fabritseeritud süüdistusega. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-12-2316** esitatud avalduse kohaselt oli lapse isa vägivaldne ja asotsiaalsete eluviisidega. Kohus leidis, et nimetatud avaldaja väide on paljasõnaline ja tõendamata. Avaldaja poolt pildistatud beebi tagumik ja selg, ei tõenda lapse suhtes toimepandud vägivalda ega tõenda, et lapse isa on olnud lapse suhtes vägivaldne. Nimetatud asjas küll kohus andis ainuhooldusõiguse üle lapse emale, kuid seetõttu, et isa ei olnud lapse vastu huvi tundnud.⁶⁵

4.1.7 Vanemate vahel tõsised erimeelsused hooldusõiguse osas

Riigikohus on leidnud, et **vanemate tõsised ja korduvad erimeelsused lapse kasvatamise küsimustes viitavad pigem sellele, et vanemate ühise hooldusõiguse säilitamine ei pruugi**

⁶² Pärnu Maakohtu 6. oktoobri 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-08-90359.

⁶³ Harju Maakohtu 28.oktoobri 2011.a määrus tsiviilasjas nr 2-11-25167.

⁶⁴ Tallinna Ringkonnakohtu 25. jaanuari 2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-11-25167. Riigikohus jättis 13. juuni 2012. a määrusega nr 3-7-1-2-128 esitatud määruskaebuse menetlusse võtmata.

⁶⁵ Harju Maakohtu 1. augusti 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-12-2316.

olla lapse huvides.⁶⁶ Analüüsi objektiks olnud lahendites on kohtud jõudnud erinevatele seisukohtadele.

Tsiviilasjas nr 2-11-40515 on kohus jõudnud Riigikohtuga sarnasele seisukohale. Esitatud hagiavalduses palus hageja abielu lahutada. Hageja palus ka poolte alaealise lapse suhtes vanemate ühine hooldusõigus lõpetada ja hooldusõigus sh elukoha määramise õiguse hagejale üle anda. Hageja taotluse alaealise lapse hooldusõiguse üleandmiseks ja elukoha määramiseks tingis eelkõige asjaolu, et pärast abielu lahutamist kostjast, võib viimane kaotada elamisloa, kuna elamisluba võidakse tunnistada kehtetuks, sest elamisloa andmise alus või põhjus, milleks oli abiellumine EV kodanikuga, langes ära. Kostjal puudub Eesti Vabariigis töökoht ja sissetulek ning selline olukord on püsinud kogu tema Eestis elamise kuue aasta jooksul, võib eeldada, et mainitud olukord ei muutu ka lähiajal. Eeldatavalt Eesti Vabariigist lahkuva kostjaga hooldusõiguse jagamine ja elukoha määramine tekitaks tulevikus keerulisi olukordi kõigile osapooltele. Teiseks oluliseks aspektiks, mis on seotud lapse otsese heaolu ja turvalisusega, on kostja emotsionaalne ebastabiilsus, mis võib jätta sügavad jäljed lapse psüühikasse.

Kostja vaidles vastu ühise hooldusõiguse lõpetamisele, kuna selleks puuduvad seaduses sätestatud eeldused. Lapse ema on lapsele osutanud vähest tähelepanu ja ei ole last kasvatanud eakohaselt. Kostja esitas ka ühise hooldusõiguse lõpetamise nõudele vastuavalduse, milles palus anda lapse viibimiskoha ja lasteaia valikul üle lapse isale. Hageja ei võimalda kostjal lapsega suhelda.

Maakohus rahuldab hagi abielu lahutuse ja elatise nõudes ning hageja avaldus ühise hooldusõiguse lõpetamiseks lapse suhtes ja ainuhooldusõiguse avaldajale üleandmiseks. Kohus jättis rahuldamata kostja avalduse hooldusõiguse piiramiseks ja otsustusõiguse talle üleandmiseks lapse suhtes. Kohus märkis et **kuna hooldusõiguse osas on vanemate vahel tõsised erimeelsused, ei ole olukord, kus vanematel on lapse suhtes võrdne hooldusõigus, jätkumine võimalik.** Käesoleval ajal on lapse huvides, et ainuhooldusõigust teostab vanem, kes suudab lapsele pakkuda stabiilset heaolu, hoolitsust ja kasvatust.⁶⁷

Kuid kohtupraktikas on jõutud ka teistsugusele seisukohale. Ühendatud **tsiviilasjas nr 2-10-2976 ja 2-10-8298** esitas laste isa kohtule avalduse lastega suhtlemise korra kindlaksmääramiseks. Vanemate abielust on sündinud kaks last - 25.12.1993 tütar ja 24.01.2006 poeg. Poolte kooselu lõppes 2009. novembris. Avaldaja väidetel on laste ema sellest alates teinud takistusi lastega suhtlemiseks. Kohtu poolt esmase õiguskaitse korras määratud suhtlemiskord on toimunud vaevaliselt. Laste ema ei nõustunud avaldaja poolt taotletud suhtlemiskorraga, kuna tal on jätkuvad kahtlused seoses lapse seksuaalse väärkohtlemisega. Laste ema esitas kohtule avalduse laste elukoha määramiseks ja taotles vanemate ühise hooldusõiguse lõpetamist ning hooldusõiguse täielikku üleandmist laste emale. Kuna poolte suhted on konfliktised, ei ole praktiliselt võimalik ühist hooldusõigust teostada. Laste isa vaidles vastu laste ema avaldusele ühise hooldusõiguse lõpetamiseks, kuna see ei ole õiguslikult põhjendatud.

Maakohus jättis rahuldamata laste ema avalduse ühise hooldusõiguse lõpetamiseks ja laste hooldusõiguse täielikult laste emale üleandmiseks. **Lõpetada ühine hooldusõigus ja anda see ühele vanemale üle pelgalt seetõttu, et vanemad ei ole suutelised omavahelist konflikti mõistlikult lahendama ja normaalsel viisil suhtlema, ei oleks laste huvides.**

⁶⁶ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 7. juuni 2011. a määrus tsiviilasjas nr 3-2-1-45-11, p-d 20-21.

⁶⁷ Harju Maakohtu 5.märtsi 2012.a otsus tsiviilasjas 2-11-40515.

Vanemad on kohustatud oma laste nimel sellega toime tulema, et laste seadusega kaitstud õigusi ja huve mitte kahjustada. Kohus leidis, et ühise hooldusõiguse lõpetamiseks puudub alus ning laste hooldusõiguse täielik üleandmine laste emale ei oleks laste huvides. Kuna laste elukoha üle pooltel vaidlust ei ole, ei pidanud kohus vajalikuks lapse isa otsustusõigust selles osas piirata. Laste alalise elukoha määratleb ka kohtu poolt määratav suhtluskord.⁶⁸

Ringkonnakohus nõustus maakohtuga, et avalduse rahuldamiseks ühise hooldusõiguse lõpetamiseks ja hooldusõiguse täielikult laste emale üleandmiseks puudub seaduslik alus. Määruskaebuse kohaselt tuleb laste eest hoolitsemisel vastu võtta ka kiireloomulisi küsimusi, näiteks kooli valikul. Toimiku materjalidest ei ilmne, et avaldaja oleks taotlenud talle otsustusõiguse üleandmist määruskaebuses väidetud küsimustes. Kohus leidis, et maakohtu määrust lapsega suhtlemiskorra määramise osas tuleb muuta.⁶⁹

4.2 Hooldusõiguse üleandmine

4.2.1 PKS § 138 lg 1 kolmanda lause kohaldamine

PKS § 138 lg 1 kohaselt, kui vanema hooldusõigus kuulub ainult ühele vanemale, võib teine vanem kohtult taotleda, et lapse hooldusõigus antaks osaliselt või täielikult temale üle. Avaldus rahuldatakse, kui hooldusõiguse üleandmine vastab lapse huvidele, vähemalt 14-aastane laps ei vaidle sellele vastu ning õiguse üleandmist taotleb vanem on sobiv ja võimeline hooldusõigust teostama. Kui hooldusõigus kuulub ühele vanemale kohtulahendi alusel, võib teine vanem taotleda hooldusõiguse üleandmist juhul, kui kohtulahendi tegemise aluseks olnud asjaolud on oluliselt muutunud.

Praktikas tekkis küsimus PKS § 138 lg 1 kolmanda lause kohaldamisega. **Tsiviilasja nr 2-10-18977** asjaolude kohaselt oli pooltel kaks ühist alaealist last, maakohtu 09.04.2007 osaotsusega mõisteti hagejalt (isalt) välja elatis ja 23.04.2007 osaotsusega määrati laste elukohaks kostja (ema) elukoht. 23.04.2010 esitas hageja maakohtule hagi lapse elukoha määramiseks ja elatise suuruse muutmiseks. 19.01.2011 esitatud avalduses täpsustas hageja nõuet seoses uue perekonnaseaduse kehtima hakkamisega ja palus anda maakohtu 23.04.2007 otsuse alusel emale kuuluv vanema tütre hooldusõigus täielikult üle isale ja muuta 09.04.2007 otsust elatise väljamõistmise osas. Nimetatud kohtuotsustega sätestatud olukord on muutunud. Alates aprillist 2009. a ei ela vanem tütar enam kostja juures. Tütar toitub, õpib ja ööbib oma vanaema (hageja ema) juures. Hageja tasub täielikult vanema tütre ülalpidamiskulud ja võtab osa lapse kasvatamisest. Kostja hagiga ei nõustunud. Kostja arvates peaks vanema tütre eest hoolitsema tema ema.

Maakohus jättis hagi täielikult rahuldamata. Kohus leidis, et puudub alus, põhjus ja vajadus samas asjas samade poolte vahel uue kohtuotsuse tegemiseks. Juba eelmise kohtuotsusega tuvastati, et lapsed peale kooli lähevad oma vanaema juurde, kes neid toidab. Kohus märkis, et sisuliselt on tekkinud olukord, milline on reguleeritud PKS § 122 lg-s 2. Laps on oma vanaema hooldada. Eestkostetasutus peaks taotlema, et vanaema loetaks kasuperekonnaks ja temale antaks lapse hooldusõigus. Pole võimalik, et hooldusõigus määratakse ühele isikule, tegelikult hooldab last hoopis teine isik.⁷⁰

Ringkonnakohus leidis, et maakohtu otsus tuleb tühistada ja rahuldab hagi. Hooldusõiguse küsimuse lahendamisel käesoleval ajal kuulub kohaldamisele PKS § 138, mille kohaselt, kui vanema hooldusõigus kuulub ainult ühele vanemale, võib teine vanem kohtult taotleda, et

⁶⁸ Pärnu Maakohtu 16. mai 2011. a määrus ühendatud tsiviilasjades 2-10-2976 ja 2-10-8298.

⁶⁹ Tallinna Ringkonnakohtu 10. aprilli 2012. a määrus ühendatud tsiviilasjades 2-10-2976 ja 2-10-8298.

Riigikohus jättis 21. juuni 2012. a määrusega nr 3-7-1-2-326 esitatud määruskaebuse menetlusse võtmata.

⁷⁰ Pärnu Maakohtu 1. märtsi 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-18977.

lapse hooldusõigus antaks osaliselt või täielikult temale üle. Avaldus rahuldatakse, kui hooldusõiguse üleandmine vastab lapse huvidele, vähemalt 14-aastane laps ei vaidle sellele vastu ning õiguse üleandmist taotleb vanem on sobiv ja võimeline hooldusõigust teostama. Kui hooldusõigus kuulub ühele vanemale kohtulahendi alusel, võib teine vanem taotleda hooldusõiguse üleandmist juhul, kui kohtulahendi tegemise aluseks olnud asjaolud on oluliselt muutunud. Käesolevas asjas ei ole tehtud kohtulahendit kostjale laste ainuhooldusõiguse määramise kohta, vaid ainuhooldusõigus loetakse kostjale kuuluvaks PKS § 214 lg-st 3 tulenevalt seoses laste elukoha määramisega. Seega ei kohaldu käesolevas asjas PKS § 138 lg 1 kolmas lause. Seetõttu on ebaõige maakohtu seisukoht, et puudub alus, põhjus ja vajadus samas asjas samade poolte vahel uue kohtuotsuse tegemiseks. Eeltoodust tulenevalt pidas ringkonnakohus põhjendatuks hageja soovi lõpetada kostja kasuks elatise väljamõistmine ja jätta poolte ühiste laste ülalpidamiskohustus võrdselt kummalegi vanemale, kusjuures kumbki vanem annab ülalpidamist sellele lapsele, kelle suhtes ta teostab ainuhooldusõigust.⁷¹

Samas teistes asjades on kohtud PKS § 138 lg 1 alusel teinud otsuseid hooldusõiguse üleandmise kohta asjades, kus kohus on varasemalt lapse elukoha ühe vanema juurde määranud. Vt nt **tsiviilasjas nr 2-10-51989** tehtud otsus.⁷²

4.2.2 Asjaolud, mis võimaldavad hooldusõiguse üleandmist

Hooldusõigust on võimalik üle anda nii osaliselt kui täielikult. Samas ühist hooldusõigust seaduse kohaselt enam taastada ei ole võimalik. Enamasti nõuti hooldusõiguse üleandmist asjades, kus varasemalt kehtinud PKS-i järgi oli lapse elukoht määratud ühe vanema juurde (st hetkel kehtiva PKS-i järgi kuulub sellele vanemale lapse hooldusõigus).

Selline oli olukord näiteks eelpool väljatoodud **tsiviilasjas nr 2-10-51989**. Esitatud hagiavalduses taotles hageja kostjalt elatise väljamõistmist ning lapse hooldusõiguse andmist PKS § 138 lõike 1 alusel täielikult avaldajale. Avalduse kohaselt kinnitas kohus 1998.a. hageja ja kostja vahelise kokkuleppe, millega jäeti nende poeg elama oma isa juurde. Tegelikult siirdus lapse isa aastateks 2001 - 2005 tööle ja õppima USA-sse ning peale sealt naasmist töötas kuni aprillini 2010 Tallinnas. Kogu ajavahemiku alates jaanuarist 2001 kuni detsembrini 2010 kasvas avaldaja last üksi ja isa lapse kasvatamisest tegelikult osa ei võtnud. 22.12.2010 viis lapse isa avaldaja teadmata lapse enda poole elama ega luba last enam tema poole. PKS § 214 lg 3 kohaselt on formaalselt lapse hooldusõigus vaid isal, sest nimetatud kohtumäärusega on lapse elukohaks määratud isa elukoht. Selline formaalne tegelikkusele mittevastav olukord on ebanormaalne ning avaldaja ja lapse õigusi piirav. Avaldaja hooldusõiguse piiramiseks mingit alust ei ole.

Vastuhagi kohaselt elab laps alates 22. detsembrist 2010.a. kostja juures ja hageja ei ole osalenud tema ülalpidamisel, mistõttu palub kostja välja mõista hagejalt elatise lapse ülalpidamiseks. Kuni isa Ameerika Ühendriikidesse siirdumiseni aastal 2001 elas laps kostja juures. Laps elab isa juures vabal tahtel ja soovil, mistõttu leidis kostja, et lapse elukoht tema juures ei piira ei lapse ega lapse ema õigusi. Lapse ema hooldusõigust ei ole piiratud, kuna kehtiva perekonnaseaduse alusel lapse emal hooldusõigus puudub. Lapse isa soovis, et kohtulahendis kinnitataks tema ainuhooldusõigus lapse suhtes.

Kohus leidis, et asjas ei ole põhjust lapse ainuhooldusõiguse isale jätmiseks. Lapse ema on tegelikult pikka aega tegelnud lapse kasvatamisega ja sellega hakkama saanud ning lapse huvides on vanemate poolt ühise hooldusõiguse omamine lapse suhtes. Samas tuleb,

⁷¹ Tallinna Ringkonnakohtu 14. juuni 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-18977.

⁷² Tartu Maakohtu 19. septembri 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-51989.

arvestades esmajoones 15-aastase lapse enda soovi, jätta tema alaliseks elukohaks isa elukoht. Kohus rahuldab lapse ema avalduse osaliselt ja andis hooldusõiguse lapse üle osaliselt lapse emale, kusjuures lapsega seotud olulisi asju otsustavad lapse vanemad ühiselt; lapse igapäevaelu (tavahooldamise) asju lapse isa, kelle juures laps alaliselt elab, ainuisikuliselt.⁷³

Teisel juhul anti hooldusõigus üle teisele vanemale, kuna ainuhooldusõigust omav vanem ei saanud laste eest hoolitsemisega hakkama. **Tsiviilasja nr 2-11-14153** asjaolude kohaselt oli avaldaja ja puudutatud isiku abielu on lahutatud. Tulenevalt PKS § 214 lg-st 3 kuulus laste hooldusõigus laste isale. Alates 08.02.2011.a viibivad pojad laste turvakeskuses, kuhu nad paigutati isa avalduse alusel, sest isa oli kaotanud töökoha ja ametipinna. Kuna laste isal puudub töökoht, sissetulek ja elukoht, siis ei ole ta võimeline rahuldama laste elementaarseid eluvajadusi. Isa on kuritarvitanud ka laste varalisi õigusi, sh omastanud poja poolt teenitud raha, asju jms. Avaldaja on varem korduvalt viibinud depressiivsete seisundite tõttu ravil psühhiaatriakliinikus. Käesoleval ajal peab avaldaja oma psüühilist seisundit stabiilseks, käib regulaarselt raviarsti vastuvõttudel ning võtab talle määratud ravimeid. Avaldaja soovis endale laste hooldusõigust. Hiljem täiendas avaldaja esialgselt esitatud avaldust ning leidis, et hooldusõiguse piiramise asemel tuleb käesolevaks ajaks kujunenud olukorda arvesse võttes laste isalt vanema hooldusõigus poegade suhtes täielikult ära võtta ja anda üle avaldajale.

Laste isa võttis kohtuistungil temalt hooldusõiguse äravõtmise nõude õigeks ja nõustus laste emale hooldusõiguse taastamisega. Laste esindaja toetas avaldust ja pidas põhjendatuks ning laste huvidega kooskõlas olevaks laste isalt hooldusõiguse täielikult äravõtmist ja laste ema hooldusõiguse taastamist. Eestkostetasutused leidsid, et laste huvides on ainuhooldusõiguse andmine laste emale ning nende elama asumine laste ema juurde.

Kohus leidis, et laste isalt laste isikuhooldusõiguse täielik äravõtmine on põhjendatud ja vajalik meede ning mingite toetavate abinõudega ei ole võimalik ohtu laste heaolule kõrvaldada. Oma poegade kasvatamisest ja nende eest hoolitsemisest loobus laste isa mõjuvate põhjusteta, paigutades lapsed turvakodusse ja jättes tarvitusele võtmata meetmed laste koju tagasi toomiseks. Isiku hooldusõiguse jätmine vanemale, kes on oma elustiili valikul lähtunud ennekõike oma isiklikest huvidest ja heaolust, ei ole põhjendatud ega kooskõlas laste huvidega. Hooldusõiguse laste emale üleandmine on käesoleval ajal põhjendatud. Ta on teinud aktiivset koostööd eestkostetasutusega laste elukorralduslike küsimuste lahendamiseks ning enda toimetulekuvõime parandamiseks. Laste ema on majanduslikult võimeline laste eest hoolitsema, tema tervis on püsunud stabiilsena.⁷⁴

4.3 Lapse ärakuulamine ja lapse esindaja ning kohaliku omavalitsuse esindaja arvamused

4.3.1 Lapse ärakuulamine

Kohus kuulab isiklikult ära vähemalt 10-aastase lapse (TsMS § 552¹ lg 1). Analüüsi objektiks olnud lahenditest nähtus, et ühtset praktikat selles osas ei ole tekkinud. Analüüsi autori arvates peab märkima, et mitmetes lahendites ei nähtu, kas laps on ära kuulatud ja milline on tema arvamus ja kuidas seda on tõlgendatud. Kui üle 10-aastast last tema hooldusõigust vaidluses ära ei kuulata, siis tuleks seda põhjendada.

Samas mitmes lahendis on kohtud hooldusõiguse osas otsustuse tegemisel üle 10-aastase lapse ärakuulamisel saadud arvamusele viidanud. Näiteks **tsiviilasjas 2-10-18977** on kohus

⁷³ Tartu Maakohtus 19.septembril 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-51989.

⁷⁴ Harju Maakohtu 18. aprilli 2012.a määrus tsiviilasjas nr 2-11-14153.

viidanud 16-aastaseks saava lapse arvamusele, kes on isiku ärakuulamise selgelt ja ühemõtteliselt kohtunikule öelnud, et ema juures ta kohe kindlasti elada ei taha.⁷⁵ Läbivaadatud lahendite põhjal võib öelda, et kui tegemist oli juba üle 14-aastase lapsega, siis on ta ära kuulatud ja tema arvamusele enamasti viidatud.

TsMS § 552¹ lg 1 kohaselt võib ära kuulata ka alla 10-aastase lapse. Mõnes asjas on viidatud ka alla 10-aastase lapse ärakuulamisele. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-11-52131** on ära kuulatud alla 10-aastane laps (9-aastane).⁷⁶ Analüüsi autori arvates ei tohiks välistada ka noorema kui 10-aastase lapse ärakuulamist. Seejuures peaks lapse seletusi hinnates arvestama lapse vanusega.

Kuid sageli ei nähtunud kohtulahendist, kas alla 10-aastane laps on ära kuulatud. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-11-50775** on hageja muuhulgas nõudnud endale poolte 2006. a sündinud lapse ainuhooldusõigust. Kohus kuulas otsustuse tegmiseks ära mõlemad vanemad ja ka kohaliku omavalitsuse esindaja arvamuse, kuid lahendist ega ka teistest lahendiga seotud dokumentidest KIS-is ei nähtud, et ära oleks kuulatud laps.⁷⁷

TsMS § 552¹ lg 3 kohaselt võib mõjuval põhjusel ka loobuda lapse ärakuulamisest. Näiteks **tsiviilasjas 2-11-32109**⁷⁸ on kohus märkinud, et peab võimalikuks lahendada avalduse lastega isiklikult suhtlemata. Asjaolude kohaselt jäid lapsed (üks neist 17-aastane, teine kohe 10-aastaseks saamas) pärast vanemate kooselu lõppu elama isa juurde. Laste isa esitas kohtule avalduse saamiseks laste varahooldusõigust ulatuses, mis puudutab õigust ja kohustust valitseda laste vara ja esindada lapsi varalistes küsimustes. Laste ema sellele vastu ei vaielnud. Küll leidis kohaliku omavalitsuse esindaja, et vanematel võiks täielikult säilida ühine hooldusõigus. Lastele määratud esindaja leidis, et avaldus on põhjendatud ja selle võib rahuldada, sest see on kooskõlas laste huvidega.

Kohus rahuldab laste isa avalduse. Kuna laste vanemad on laste varahooldusõiguse üleandmises saavutanud kokkuleppe, ei pidanud kohus vajalikuks nende isiklikku ärakuulamist, sest leiab, et see ei aita ilmselt rohkem kaasa asja lahendamisele ja asjaolude selgitamisele. Samuti pidas kohus võimalikuks lahendada avalduse lastega isiklikult suhtlemata, sest oma seisukoha on saanud avaldada nii lapsed kui nende seaduslikud esindajad.⁷⁹ Laste ema esitas kaebuse ringkonnakohtule, paludes anda varahooldusõigus üle avaldajale ulatuses, mis puudutab õigust ja kohustust valitseda laste vara ja esindada lapsi varalistes küsimustes. Ringkonnakohus jättis maakohtu otsuse muutmata.⁸⁰

4.3.2 Lapse esindaja ning kohaliku omavalitsuse esindaja arvamused

Kohtud on analüüsi objektiks olnud lahendites hooldusõiguse osas tuginenud lapse esindaja arvamusele. Võib öelda, et lapse esindaja arvamusele on kohtud otsustuse tegemisel kõige sagedamini viidanud. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-10-23843** on viidatud lapse esindaja kui neutraalse isiku (kohtu määratud advokaat) arvamusele.⁸¹

Kuna lapse esindaja arvamus on vaidluse lahendamisel üsna oluline ning hooldusõiguse vaidlus ei ole ainult juriidiline vaidlus, vaid vajalikud on ka teised teadmised (nt

⁷⁵ Tallinna Ringkonnakohtu 14. juuni 2011. a otsus tsiviilasjas nr 2-10-18977.

⁷⁶ Tartu Maakohtu 14. detsembri 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-11-52131.

⁷⁷ Tartu Maakohtu 21. veebruari 2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-11-50775.

⁷⁸ Vt ka käesoleva analüüsi ptk 4.1.2.

⁷⁹ Harju Maakohtu 1. oktoobri 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-11-32109.

⁸⁰ Tallinna Ringkonnakohtu 20. detsembri 2012. a otsus tsiviilasjas nr 2-11-32109.

⁸¹ Viru Maakohtu 26. augusti 2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-23843.

psühholoogiast, sotsiaaltööst, nõustamisest jne), siis võiks analüüsi autori arvates kaaluda ka advokaatide koolitamist lapse esindamiseks (ja ka vanemate esindamiseks).

Lisaks on otsustuse tegemisel väga sageli viidatud ka kohaliku omavalitsuse esindaja arvamustele. Näiteks **tsiviilasjas nr 2-10-57183** märkis kohus, et kohus nõustub eestkosteasutuste ja laste esindajate poolt menetluses kohtule edastatud seisukohtadega, mida on käesolevas kohtulahendis ulatuslikult refereeritud.⁸² Üldiselt ühtisid kohalike omalitsuste esindajate ja lapse esindaja arvamused. Samas võivad tulenevalt lapse vanemate erinevatest elukohtadest kohalike omavalitsuste esindajate arvamused erineda (vt nt määrus **tsiviilasjas nr 2-10-57183**⁸³).

⁸² Harju Maakohus 12. oktoobri 2012. a määrus tsiviilasjas nr 2-12-12907. Tallinna Ringkonnakohus jättis 20. märtsi 2013. a määrusega maakohtu määruse muutmata.

⁸³ Harju Maakohtu 20. detsembri 2011. a määrus tsiviilasjas nr 2-10-57183. Tallinna Ringkonnakohus jättis 27. veebruari 2012. a määrusega maakohtu määruse muutmata.

Kokkuvõte

Seoses 1. juulil 2010. a jõustunud perekonnaseadusega loodi ka vanema hooldusõiguse instituut, mida varasemalt kehtinud perekonnaseadus ei sisaldanud. Uute sätete kohaldamisega ei ole kohtutel suuri probleeme olnud. Mõnes asjas on küll määratud koos hooldusõiguse suhtes otsustuse tegemisega ka lapse elukoht. See on ilmselt tingitud segadusest seoses uue ja vana perekonnaseaduse kohaldamisega. Seetõttu tuleb silmas pidada, et lapse elukoha määramine kuulub hooldusõiguse teostamise alla. Hooldusõigus on laiem mõiste kui elukoht ning sisaldab endas ka hooldaja õigust lapse elukohta määrata.

Lisaks tuleks ühise hooldusõiguse lõpetamise vaidlustes silmas pidada, et vanemate ühise hooldusõiguse muutmiseks tuleb vanemal esitada kohtule sellekohane nõue. Kui seda kohtule esitatud ei ole, ei saa kohus üldjuhul omal algatusel hooldusõiguse osas otsustusi teha.

Analüüsi objektiks olnud lahendites on kohtud väga sageli püüdnud ka pooli lepitada, nõustamisele suunata, kompromissi tegemist soodustanud. Kuid siinkohal tuleb analüüsi autori arvates märkida, et TsMS § 561 lg-d 1 ja 2 annavad küll võimaluse vanemate nõustamisele suunamiseks, kuid takistavaks asjaoluks võib olla üleriigilise nõustamissüsteemi puudumine ning pole selge, kuidas ja millistel juhtudel nõustajat kasutada saab või tuleb ning kes selle eest tasub. Oleks vajalik ühtse nõustamissüsteemi ja standardite ning tagatiste loomine.

Ühise hooldusõiguse lõpetamiseks on mitmeid viise. Kohtupraktikas esitati erinevaid nõudeid, esines nõudeid nii otsustusõiguse üleandmiseks kui ühise hooldusõiguse osaliseks lõpetamiseks (eriti just elukoha suhtes) ja ka ainuhooldusõiguse üleandmiseks. Valdavalt on kohtud üritanud säilitada vanemate ühist hooldusõigust. Kohtud viitavad lapse hooldusõigust puudutavas lahendis alati lapse huvile (PKS § 137 lg 3).

Samas see, mis on lapse huvi, on igal konkreetsel juhul erinev, mis kujunb välja vanemate ja lapse ärakuulamisel saadud infost, valla-või linnavalitsuse esindaja arvamusest, lapse esindaja arvamusest ja teistest asjaoludest. Väga mitmes asjas on märgitud, et laste huvidega on kooskõlas, et neid kasvatavad ja hooldavad mõlemad vanemad. Lisaks on välja toodud, et LaKS § 8 kohaselt on vaieldamatult laste huvideks õigus elule, tervisele, arengule ja heaolule. Lapse huvides olevaks on peetud kindla, lapse jaoks arusaadava ja ettenähtava elukorralduse säilitamine. Ka õdede-vendade kooskasvamist on peetud lapse huviks.

Peale lapse huvi toodi välja ka teised PKS § 137 lg-s 3 märgitud asjaolud, millega tuleb ühise hooldusõiguse lõpetamisel arvestada: vanemate vaimne ja materiaalne valmis olek lapse kasvatamiseks, vanema hingeline seotus lapsega ning pühendumine lapsele ning lapse tulevased elutingimused. Kohtupraktikas on nimetatud asjaolude hindamise kohta näiteks märgitud, et ennekõike tuleb hinnata lapsevanema vaimset valmisolekut last kasvatada ning kindlasti tuleb siinkohal arvestada ka asjaoluga, kumb vanematest on seni avaldanud suuremat pühendumust lapse eest hoolitsemisele. Materiaalsed vahendid ja senine elukoht saavad omada üksnes sekundaarset tähendust ja aktualiseeriksid ennekõike alles siis kui üks vanem ei suudaks ilmselgelt tagada oma lapsele kodu ja materiaalseid vahendeid oleks puudulikud.

Kui mõlemad vanemad elasid Eestis, ei ole kohtud vanemate alalist lahuselamist pidanud alati piisavaks põhjuseks ühise hooldusõiguse lõpetamiseks, seda eriti juhul, kui on näha, et vanemad suudavad olulistest küsimustest kokkuleppele jõuda. Juhul, kui üks vanematest elas välisriigis, anti paljudes läbivaadatud asjades ühele vanemale üle lapse (laste) ainuhooldusõigus. Siiski ei ole nimetatud seisukoht kohtupraktikas ühtne. Mitmes lahendis

jõuti seisukohale, et asjaolu, et üks vanematest (ja laps) elab välisriigis või tahab elama minna välisriiki, ei pruugi tähendada ainuhooldusõiguse üleminekut ühele vanemale.

Analüüsi autori arvates on oluline see, et vanem, kes soovib koos lapsega hakata elama välisriigis, tõendaks seda, et välisriigis on lapsel head elutingimused ning vanemal on majanduslik valmisolek last kasvatada.

Mitmetes läbivaadatud lahendis oli üheks ühise hooldusõiguse lõpetamise põhjuseks märgitud ka teise vanema füüsiline ja ka vaimne vägivaldsus. Enamasti oli tegemist lapse vastu suunatud vägivaldaga, kuid esines ka teise vanema ja nii vanema kui lapse vastu suunatud vägivaldajuhtumeid. Kuid analüüsi objektiks olnud lahendites võis märgata ka seda, et üks vanem või mõlemad vanemad vastastikku on süüdistanud teist vaimse ja/või füüsilise vägivalda kasutamises lapse vastu. Ilmselt võis mõnel juhul tegemist olla ka fabritseeritud süüdistusega.

PKS § 138 lg 1 kolmanda lause kohaselt, kui hooldusõigus kuulub ühele vanemale kohtulahendi alusel, võib teine vanem taotleda hooldusõiguse üleandmist juhul, kui kohtulahendi tegemise aluseks olnud asjaolud on oluliselt muutunud. Kohtupraktikas on leitud, et kui ainuhooldusõigus loetakse isikule kuuluvaks PKS § 214 lg-st 3 tulenevalt seoses laste elukoha määramisega, siis ei ole tehtud kohtulahendit isikule laste ainuhooldusõiguse määramise kohta ning ei kohaldu PKS § 138 lg 1 kolmas lause. Samas valdav osa kohtupraktikast tunnistab seisukohta, et ka sellises olukorras kohaldub PKS § 138 lg 1 kolmas lause.

Enamasti nõuti hooldusõiguse üleandmist asjades, kus varasemalt kehtinud PKS-i järgi oli lapse elukoht määratud ühe vanema juurde (st hetkel kehtiva PKS-i järgi kuulub sellele vanemale lapse hooldusõigus).

Kohtud on analüüsi objektiks olnud lahendites otsustuse tegemisel tuginenud väga tihti lapse esindaja arvamusele. Kuna lapse esindaja arvamus on vaidluse lahendamisel üsna oluline ning hooldusõiguse vaidlus ei ole ainult juriidiline vaidlus, vaid vajalikud on ka teised teadmised, siis võiks analüüsi autori arvates kaaluda ka advokaatide koolitamist selles osas.

Hooldusõiguse vaidluse lahendamisel on kohtupraktikas viidatud küll üle 10-aastase lapse ärakuulamisele, kuid mitte nii tihti alla 10-aastase lapse ärakuulamisele. Samas, seadus ei välista ka noorema kui 10-aastase lapse ärakuulamist.